

IMPACTE ECONÒMIC D'UNA POLÍTICA DE LLARS D'INFANTS UNIVERSAL I GRATUÏTA A CATALUNYA EN CLAU DE GÈNERE

Una visió comparada amb Europa i Espanya

odee
observatori **dona** empresa economia

Cambrà de Comerç
de Barcelona

IMPACTE ECONÒMIC D'UNA POLÍTICA DE LLARS D'INFANTS UNIVERSAL I GRATUÏTA A CATALUNYA EN CLAU DE GÈNERE.

Una visió comparada amb Europa i Espanya.

Gener de 2020

Carme Poveda

Gabinet d'Estudis Econòmics de la Cambra de Comerç de Barcelona

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ I OBJECTIUS.....	3
1. LEGISLACIÓ	5
2. IMPORTÀNCIA DE L'EDUCACIÓ 0-3 PER REDUIR LES DESIGUALTATS SOCIALS I MILLORAR EL RENDIMENT ESCOLAR.....	6
3. CONSEQÜÈNCIES DEL MODEL ACTUAL SOBRE LES DONES	7
4. MODEL ESPANYOL: SITUACIÓ ACTUAL I COMPARACIÓ AMB EUROPA	17
5. INDICADORS COMPARATS PER COMUNITATS AUTÒNOMES	25
6. FINANÇAMENT PÚBLIC DE L'EDUCACIÓ INFANTIL 0-3 A CATALUNYA	36
7. ESTIMACIÓ DE L'IMPACTE ECONÒMIC DE LA UNIVERSALITZACIÓ DE L'EDUCACIÓ INFANTIL DE 0 A 3 ANYS A CATALUNYA.....	38
7.1 ESTIMACIÓ DE COSTOS	40
7.2 ESTIMACIÓ DE BENEFICIS	42
7.2.1 Impacte econòmic directe: ocupació, rendes del treball i rendes fiscals.....	43
7.2.2 Impacte econòmic indirecte: ocupació, rendes del treball i rendes fiscals de les dones.....	44
7.2.3 Alliberament de renda per a les famílies	48
7.3 RESUM DE BENEFICIS I COSTOS.....	49
8. CONCLUSIONS.....	51
9. BIBLIOGRAFIA.....	54

INTRODUCCIÓ I OBJECTIUS

Aquest estudi té dos objectius principals. El primer és analitzar el model actual de provisió de serveis de cura en l'educació infantil de primer cicle a Catalunya i Espanya, en comparació amb la resta de països europeus i de comunitats autònomes. El segon és estimar l'impacte que tindria la universalització del servei de cura infantil 0-3 anys per a la consecució de la igualtat de gènere entre homes i dones.

Cal matisar que una política de serveis públics de cura per sí sola no garantirà la solució al problema de la igualtat de gènere. Cal acompanyar aquesta política amb permisos de maternitat i paternitat ampliat i amb un avenç en la corresponsabilitat de les tasques de cura, i tot això en un marc d'estabilitat laboral amb jornades a temps complert més curtes i racionals, a l'estil de l'horari laboral europeu¹.

És per això que els fenòmens relacionats amb la desigualtat de gènere s'han d'analitzar i abordar de manera conjunta perquè uns depenen d'altres. Així, per exemple, la bretxa salarial de gènere està íntimament lligada al desigual repartiment de les tasques de cura i a les llargues jornades laborals, fet que comporta que moltes dones amb fills petits o persones dependents hagin de reduir la jornada laboral perquè l'oferta de serveis públics de cura té una cobertura i un horari insuficients. Per tant, quan es planteja la proposta d'ampliar i universalitzar l'educació infantil de 0-3, cal tenir en compte de manera àmplia les conseqüències positives que tindrà sobre la distribució equitativa de les tasques de cura, la participació de les dones en el mercat laboral, el seu progrés i ascens professional, la reducció de la bretxa salarial de gènere, etc. En aquest estudi ens proposem calcular únicament algun d'aquest efectes, concretament el de la participació de les dones en el mercat laboral i el seu impacte en la independència econòmica de les dones, sent conscients de que l'impacte positiu sobre la consecució de la igualtat de gènere és molt més ampli.

Cal recordar que al nostre país l'educació infantil és la primera etapa del sistema educatiu (0 a 5 anys) i està dividit en dos cicles: primer cicle (0-3 anys), que no és obligatori, i segon cicle (4 a 5 anys) que sí ho és. Encara que l'educació infantil és de caràcter voluntari, té una gran importància per a l'aprenentatge futur i per a la reducció de les desigualtats educatives de l'alumnat amb dificultats econòmiques.

El primer cicle d'educació infantil no està reconegut com un dret universal a partir del moment que finalitza el permís de maternitat, i això fa que moltes mares hagin de demanar excedències, reduccions de jornada o simplement abandonar el mercat laboral per tenir cura del fill/a. Aquesta decisió acabarà tenint conseqüències importants per a aquestes dones perquè els hi comportarà uns ingressos inferiors als de la seva parella (o

¹ Es considera l'horari laboral europeu el següent: inici de la jornada laboral abans de les 9h, parar per dinar menys d'una hora i finalitzar la jornada a les 17h.

cap ingrés), dependència econòmica, bretxa salarial i risc de caure en la pobresa tant ella com el seu fill/a.

Al sacrifici personal que fan les dones que decideixen abandonar la seva carrera professional per tenir cura dels seus fills –temporal o indefinidament— se suma el de tota la societat, que no es beneficiarà de la seva feina ni de les seves cotitzacions socials i impostos. Al contrari, probablement aquesta mare necessitarà rebre recursos per pal·liar la seva falta d'ingressos al llarg d'un període de temps que pot ser més o menys llarg.

Per tot això, és important quantificar el benefici que suposaria per aquestes dones, les seves famílies i el conjunt de la societat —o la pèrdua econòmica en cas de no fer-ho— l'adopció d'un model gratuït i que ampliés la cobertura de l'educació infantil de 0 a 3 anys. Evidentment, qualsevol persona ha de ser lliure d'escollir tenir cura a temps complert del seu fill/a i dependre econòmicament de la parella, però es tracta de que cap dona es vegi pressionada a fer-ho per falta d'alternatives o per motius econòmics.

L'estructura del document és la següent. En el primer apartat de l'estudi, després de la introducció, es farà un breu repàs de la legislació recent que defineix el model d'educació infantil vigent a Espanya. En el segon apartat s'analitzarà la importància que té l'educació infantil 0-3 anys per reduir les desigualtats socials. En el tercer apartat s'estudiarà l'impacte que el model actual d'educació infantil del nostre país té sobre la situació de les dones, com per exemple: l'expulsió del mercat laboral —temporal o definitivament—, la reducció de jornada, la baixada de la natalitat o el risc de pobresa femenina i infantil. En el quart apartat de l'estudi es farà una radiografia del model d'educació infantil 0-3 anys a Espanya en comparació amb el d'altres països europeus, sobretot pel que fa a les taxes d'escolarització i el finançament públic. A continuació, es farà aquesta mateixa anàlisi comparativa per comunitats autònomes. En el sisè apartat s'analitza el finançament públic de l'educació infantil 0-3 a Catalunya.

En el setè apartat, es farà una estimació quantitativa del cost econòmic que suposaria la gratuïtat i ampliació/universalització de l'ensenyament infantil de primer cicle. Aquest cost es compararà amb els beneficis que es derivarien d'una ampliació de la cobertura del servei públic 100% gratuït per a la participació laboral de les dones. No es consideren altres efectes positius sobre la reducció de les desigualtats de gènere (com ara la bretxa salarial o l'eliminació d'obstacles a la promoció professional) o altres impactes positius com la reducció de les desigualtats socials, l'augment del rendiment escolar de l'alumne en etapes posteriors o la millora de la qualitat de vida dels avis que es veuen sotmesos a llargues jornades de cura per la manca de cobertura pública gratuïta d'escoles bressol en una edat que haurien de gaudir de la jubilació. Per acabar, es presenten les principals conclusions del treball.

1.LEGISLACIÓ

La Convenció de les Nacions Unides sobre els drets del nen reconeix el dret a l'educació en igualtat d'oportunitats (art. 28). També estableix que, més enllà dels pares, els estats han de proveir d'ajudes als progenitors per a la criança i garantir que es creïn institucions, instal·lacions i servies per a la cura dels nens (art. 18.1).

La Llei Orgànica 2/2006 de 3 de maig, d'Educació (LOE), en el art. 14.7 transfereix el primer cicle d'educació Infantil a les comunitats autònomes. De manera que són els governs autonòmics els responsables de regular aquesta etapa. Malgrat això, també s'estableix que les administracions locals poden promoure un increment de l'oferta de places. Això ha donat com a resultat un model heterogeni per comunitats autònomes i fins tot a nivell municipal, amb criteris de prestació del servei i preus que poden ser molt diferents entre sí.

La Llei 12/2009, de 10 de juliol, d'Educació (LEC) reconeix plenament el caràcter educatiu de l'etapa infantil 0-3 anys i també es clarifica el marc competencial de les diferents administracions implicades. Quant a l'accés, l'educació infantil de primer cicle (0-3 anys) no té reconeguda la gratuïtat, però sí es reconeix als alumnes el dret a accedir a l'educació en condicions d'equitat (art. 21.2a). "En condicions d'equitat" vol dir establir mecanismes per assegurar que l'accés a aquest ensenyament no es vegi condicionat per la situació econòmica de les famílies. Amb aquest objectiu, la LEC estableix "l'obligació del Departament d'Ensenyament de la comunitat autònoma respectiva a subvencionar la creació, consolidació i sosteniment de places per a nens de 0-3 anys en llars d'infants de titulació municipal, així com la possibilitat de subvencionar l'escolarització de nens en escoles de titularitat privada" (art. 198.2 i 3).

A l'Agenda 2030 de les Nacions Unides el Objectiu de Desenvolupament Sostenible també s'inclou una meta en aquest sentit. La meta 4.2 de l'Objectiu 4 diu: "el 2030 s'ha d'assegurar que tots els nens i nenes tinguin accés a serveis d'atenció i desenvolupament en la primera infància i educació preescolar de qualitat, amb la fi de que estiguin preparats per a l'ensenyament primari". Per avaluar el grau de compliment d'aquesta meta s'ha definit l'indicador global 4.2.2: Taxa de participació en l'ensenyament organitzat (un any abans de l'edat oficial d'ingrés a l'ensenyament primari), desglossada per sexe.

2.IMPORTÀNCIA DE L'EDUCACIÓ 0-3 PER REDUIR LES DESIGUALTATS SOCIALS I MILLORAR EL RENDIMENT ESCOLAR

L'educació infantil 0-3 anys no és tan sols un important mecanisme per reduir les desigualtats de gènere sinó que és sobretot un mecanisme molt rellevant per eliminar les desigualtats socials, així com per millorar el futur social i econòmic d'un país. Segons l'OCDE (2017), "l'educació infantil pot millorar les habilitats cognitives de les criatures i el seu desenvolupament sòcio-emocional, ajudar a crear condicions per a l'aprenentatge al llarg de la vida, fer els resultats de l'ensenyament més equitatius, reduir la pobresa i millorar la mobilitat social d'una generació a altra".

S'ha demostrat evidència empírica que l'assistència a una escola infantil en entorns desfavorits millora el desenvolupament intel·lectual del nen/a, la seva independència, les habilitats socials i la seva capacitat de contractació. Segons un article d'investigació de James Heckman publicat a la revista *Science* el 2006, la inversió en les primeres etapes educatives dels infants procedents d'entorns vulnerables té un efecte positiu més gran que la inversió en etapes educatives posteriors. L'article conclou que amb els actuals nivells de recursos públics seria molt més rendible dirigir els esforços a aquestes primeres etapes per maximitzar els efectes de la inversió.

Un estudi recent de Hendren i Sprung-Keyser (2019) de Harvard, calculen la relació cost-benefici de tots els programes de despesa pública dels EUA dels últims 50 anys, i conclouen que la inversió en escoles bressol i la salut infantil és la que proporciona el major retorn per dolar invertit. No només augmenta el creixement potencial perquè eleva el nivell educatiu de la població i facilita la incorporació de la dona al mercat laboral, sinó que també redueix la probabilitat de caure en la pobresa a les famílies amb menors recursos. A més a més, com augmenta el creixement potencial de l'economia, també creixen els impostos futurs que permeten cobrir el cost de la inversió realitzada. Aquestes conclusions s'han obtingut d'una recerca basada en l'evidència als Estats Units, però existeixen estudis que demostren que els resultats poden fer-se extensius també a Europa.

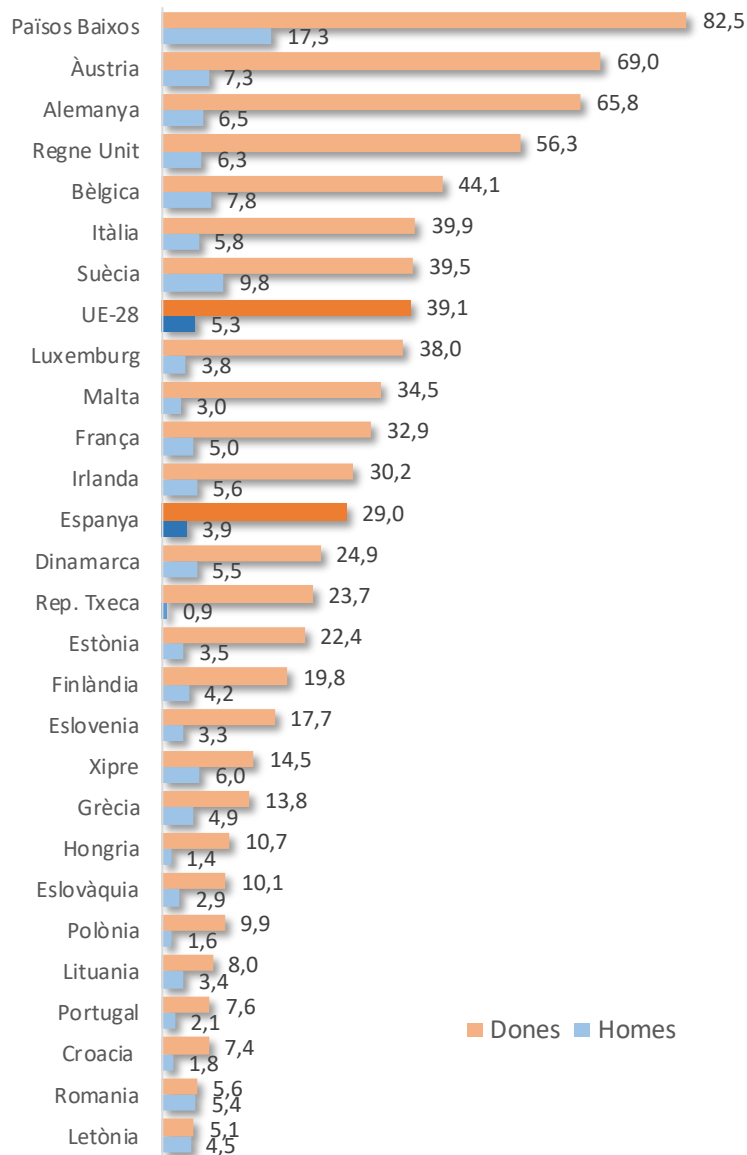
La literatura també demostra que hi ha una relació positiva entre educació en la primera infància i renda per càpita i productivitat de l'economia. En aquest sentit, un clar exemple és un estudi de Delalibera i Ferreira publicat el 2018 que demostra que l'educació infantil pot explicar bona part de l'augment observat en els anys d'escolarització als Estats Units des del 1961 i que va ser un factor tan important com l'educació formal per a l'augment de la productivitat laboral del període analitzat (1961-2008). A més, es demostra que petites desviacions de despesa pública des de l'educació formal fins a l'educació infantil tindrien un impacte important sobre la renda per càpita i la productivitat. Aquest resultat reforça la literatura existent que conclou que la formació en la primera etapa de vida determina el nivell de renda futur.

3. CONSEQÜÈNCIES DEL MODEL ACTUAL SOBRE LES DONES

Existeix una relació directa entre l'oferta de serveis públics de cura a la primera infància i la participació laboral de les mares. A Espanya, per exemple, segons l'enquesta del CIS "*Opiniones y actitudes sobre la familia II*" de juny de 2014, un 20,2% de les mares que tenien un treball remunerat van reduir la seva activitat laboral quan va néixer el seu primer fill/a; un 18,4% va declarar que el naixement va limitar les seves possibilitats de promoció; i un 16,4% que va interrompre el seva activitat laboral durant un any o més.

Així doncs, un primer tret distintiu de la incorporació massiva de les dones al mercat laboral a Espanya ha estat el gran augment de la jornada a temps parcial femenina per poder compatibilitzar les responsabilitats familiars amb les laborals. A Espanya, el 29,0% de les dones ocupades de 25 a 49 anys que tenen almenys un fill menor de 6 anys realitzen una jornada laboral parcial, enfront del 3,9% dels homes en les mateixes condicions. Espanya se situa per sota de la mitjana de la Unió Europea, on el 39,1% de dones en aquesta situació fan jornada parcial per un 5,3% els homes, i en nivells similars als d'Irlanda i Dinamarca ([Gràfic 1](#)).

GRÀFIC 1. Percentatge de dones de 25 a 49 anys que tenen almenys 1 fill d'edat menor a 6 anys i fan jornada laboral parcial, 2018. En %

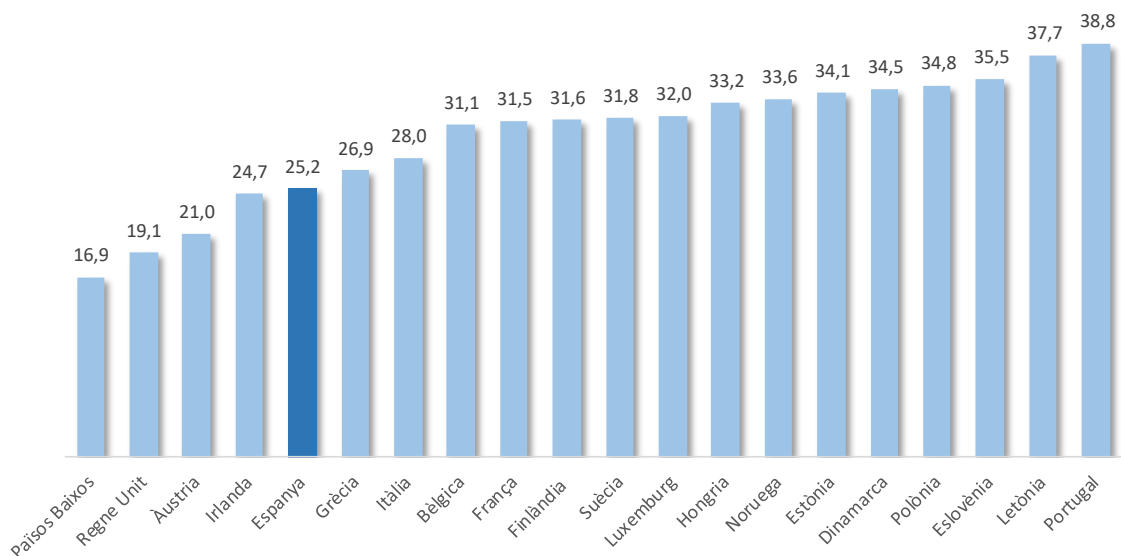
Font: Eurostat

El nombre d'hores setmanals que els serveis de cura formals atenen als nens és un factor diferencial entre els països europeus, que determinarà en bona part la necessitat de reduir la jornada laboral d'algun membre de la família. Hi ha països com el Regne Unit i els Països Baixos on els nens de 0-2 anys que assisteixen a una escola infantil estan de mitjana molt poques hores (al voltant de 16-19 hores/setmana), enfront d'altres països com per exemple Portugal, Noruega, Dinamarca i els països de l'est (Letònia, Eslovènia, Polònia, Estònia), on la mitjana d'hores supera les 33. A Espanya, la mitjana d'hores que ofereix el servei de cura per a nens de 0 a 2 anys és de 25,2 hores a la setmana, una franja horària incompatible amb una jornada completa dels dos progenitors. Aquesta amplitud d'horari setmanal és inferior al que s'ofereix a altres països europeus amb jornada laboral similar a la nostra, com és el cas d'Itàlia (28h.) o Portugal (38,8h). De fet,

Espanya és el cinquè país europeu dels 20 analitzats amb una oferta d'horari més reduïda ([Gràfic 2](#)). Els curts horaris en la prestació dels serveis públics de cura d'infants sumat als amplis horaris laborals al nostre país, és el que fa que moltes dones decideixin fer una jornada parcial per compatibilitzar la cura d'un menor i les obligacions laborals.

Una jornada escolar més llarga, sempre dins el que es considera recomanable en aquestes etapes inicials per a la seva evolució, resulta beneficiós al llarg del desenvolupament infantil, al mateix temps que possibilita l'activitat laboral de les famílies sense haver de recórrer a altres serveis d'atenció a la infància (Espinosa, 2018). Tanmateix, aquesta major oferta horària hauria de ser compatible amb uns horaris laborals en línia amb la mitjana europea i també amb un permís per maternitat i paternitat ampliat.

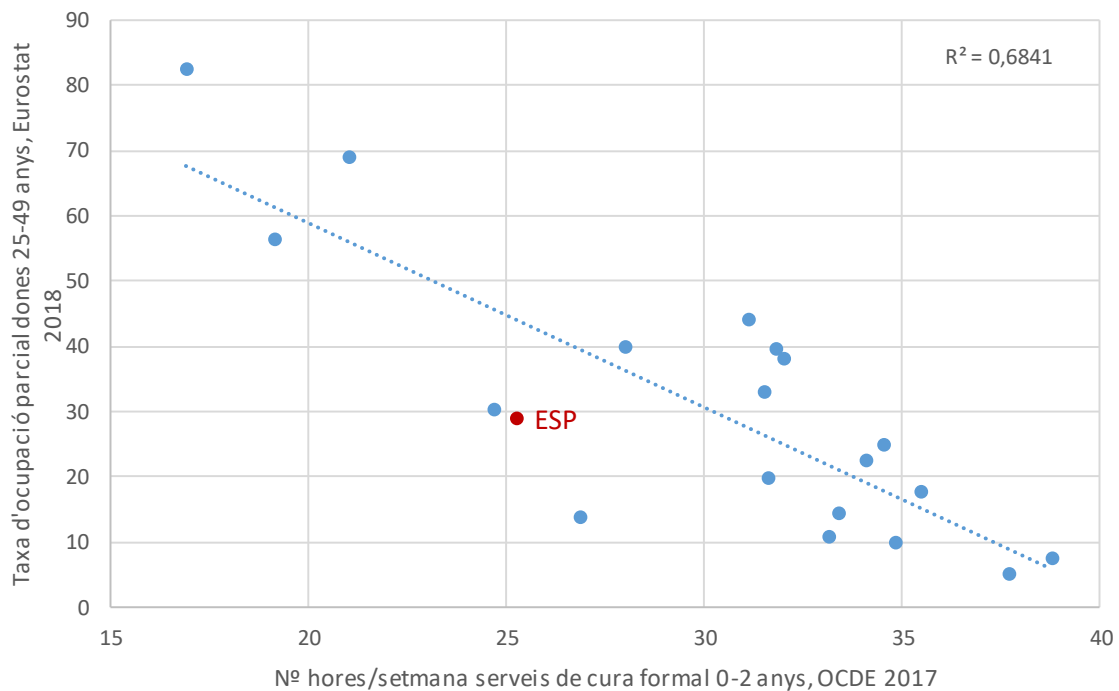
GRÀFIC 2. Nombres d'hores setmanes de prestació del servei d'educació infantil 0-2, 2017 (en mitjana)

Font: OCDE

La relació entre l'horari ofert per les escoles infantils i el percentatge de dones que treballen amb jornada parcial és negativa en el conjunt de països europeus. Tal com es pot veure al [Gràfic 3](#), els països que ofereixen un horari més ampli en els serveis públics de cura infantil de primer cicle tenen un menor percentatge de dones joves amb fill/s menor de 6 anys que fan jornada laboral parcial.

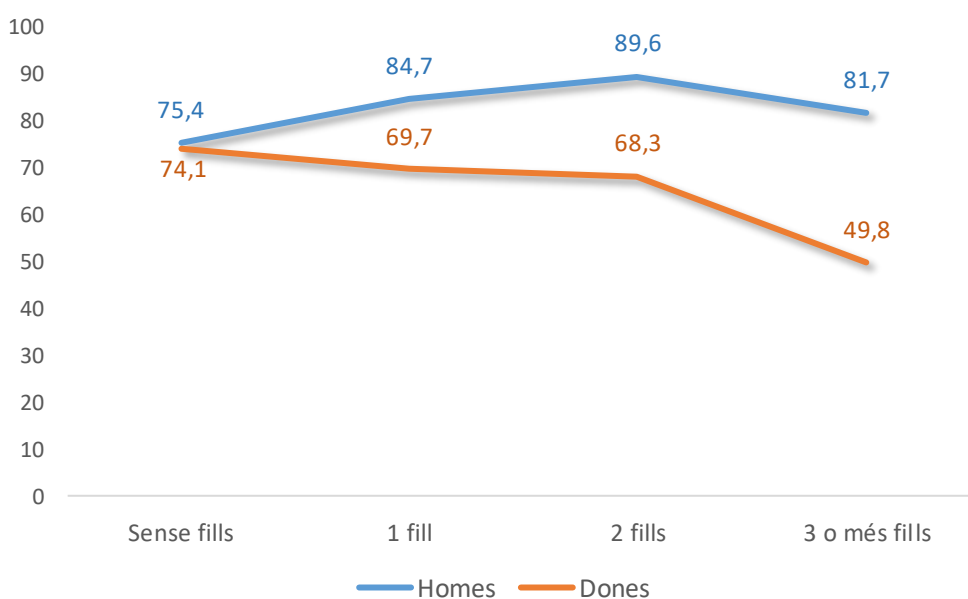
GRÀFIC 3. Correlació entre taxa de treball a temps parcial de les dones de 25 a 49 anys que tenen fill/s <6 anys i nombre d'hores de prestació del serveis de cura infantil 0-2 anys

Font: Eurostat i OCDE

Un altre element característic del model espanyol és l'augment de les sortides del mercat laboral de les dones quan són mares. A Espanya, segons la OIT (2014) només el 55% de les dones torna al seu lloc de treball després del seu permís per maternitat. Prova d'això, és la reducció de la taxa d'ocupació de les dones de 25 a 49 anys quan tenen fills. A Espanya, passa del 74,1% quan la dona no té fills, al 69-68% quan té 1 o 2 fills, i baixa fins al 49,8% quan en té tres o més (Gràfic 4). Al contrari del que succeeix amb els homes, que augmenten la seva taxa d'activitat quan tenen fill/s, demostrant així que es perpetua el model tradicional de repartiment de tasques: el pare treballa més hores fora de casa i la mare treballa més hores dins de casa.

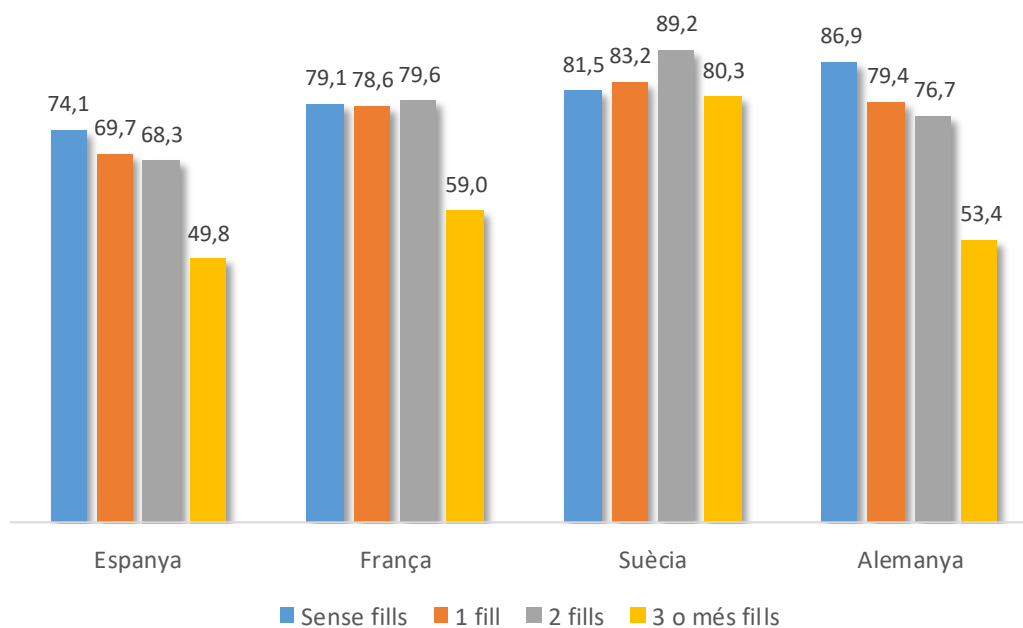
GRÀFIC 4. Taxa d'ocupació de la població 25-49 anys, Espanya, 2018 (en %)

Font: Eurostat

Aquesta situació no es dona en altres països que han adoptat polítiques de suport a la família, com és el cas de França on la taxa d'ocupació de les dones es manté pràcticament igual si no té fills o en té fins a dos, i el mateix succeeix en els països escandinaus. Suècia és el cas més paradigmàtic perquè la taxa d'ocupació de les dones no només no disminueix sinó que augmenta amb la tinença de fills ([Gràfic 5](#)). En aquest cas també s'observa una forta correlació entre la taxa d'ocupació de les dones amb fills i la taxa d'escolarització de nens de 0-3 anys (OCDE, 2016).

GRÀFIC 5. Taxa d'ocupació de les dones 25-49 anys, segons nombre de fills, 2018 (% població femenina 25-49)

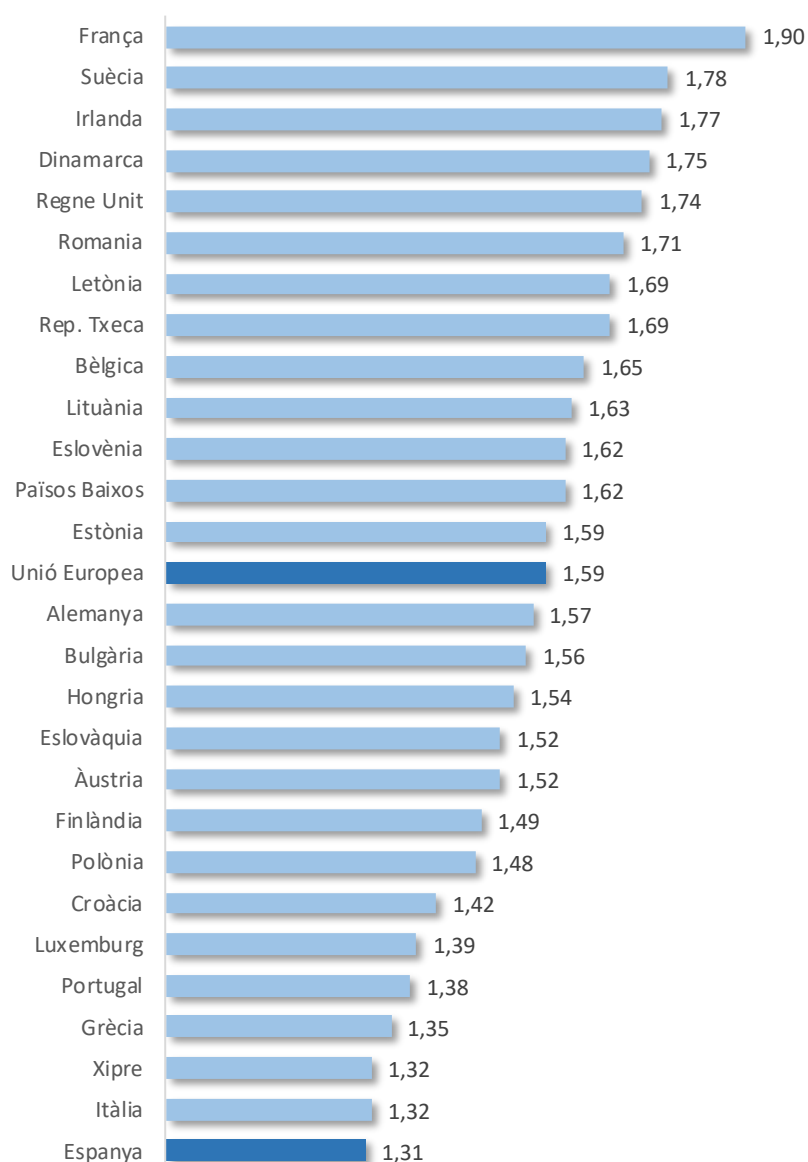

Font: Eurostat

La tercera conseqüència derivada del model actual de cura infantil al nostre país és la caiguda de la taxa de fecunditat, que segons les darreres dades disponibles és la més baixa de tots els països europeus (Gràfic 6). De fet, el nombre de fills desitjat és el mateix a Suècia que a Espanya (en mitjana una mica per sobre dels dos fills per dona), però mentre que a Espanya la taxa de fecunditat disminueix fins a 1,3 fills per dona, a Suècia es manté en 1,8 fills/dona. Cal recordar que per mantenir la població estable a llarg termini (relleu generacional) la taxa de fecunditat hauria de ser de 2,1 fills/dona, molt superior a l'espanyola actualment. La baixa taxa de fecunditat i l'augment de l'esperança de vida donen com a resultat una taxa de dependència insostenible (població més gran de 65 anys / població 16-64)² per a l'Estat del Benestar, que fa augmentar la despesa en salut, pensions i atenció a la dependència alhora que baixen els ingressos per cotitzacions socials. Per augmentar la taxa de fecunditat al nostre país caldria donar a les dones l'oportunitat de ser mares sense haver de renunciar a treballar i/o a fer carrera professional, i això passa per tenir un bon servei públic d'educació infantil, per racionalitzar els horaris laborals i per la coresponsabilitat dels pares en el treball de cura.

² Segons les projeccions de població d'Eurostat, Espanya tindrà en 2060 una taxa de dependència del 65%, és a dir, 65 persones més grans de 65 anys per cada 100 persones entre 15 i 64 anys.

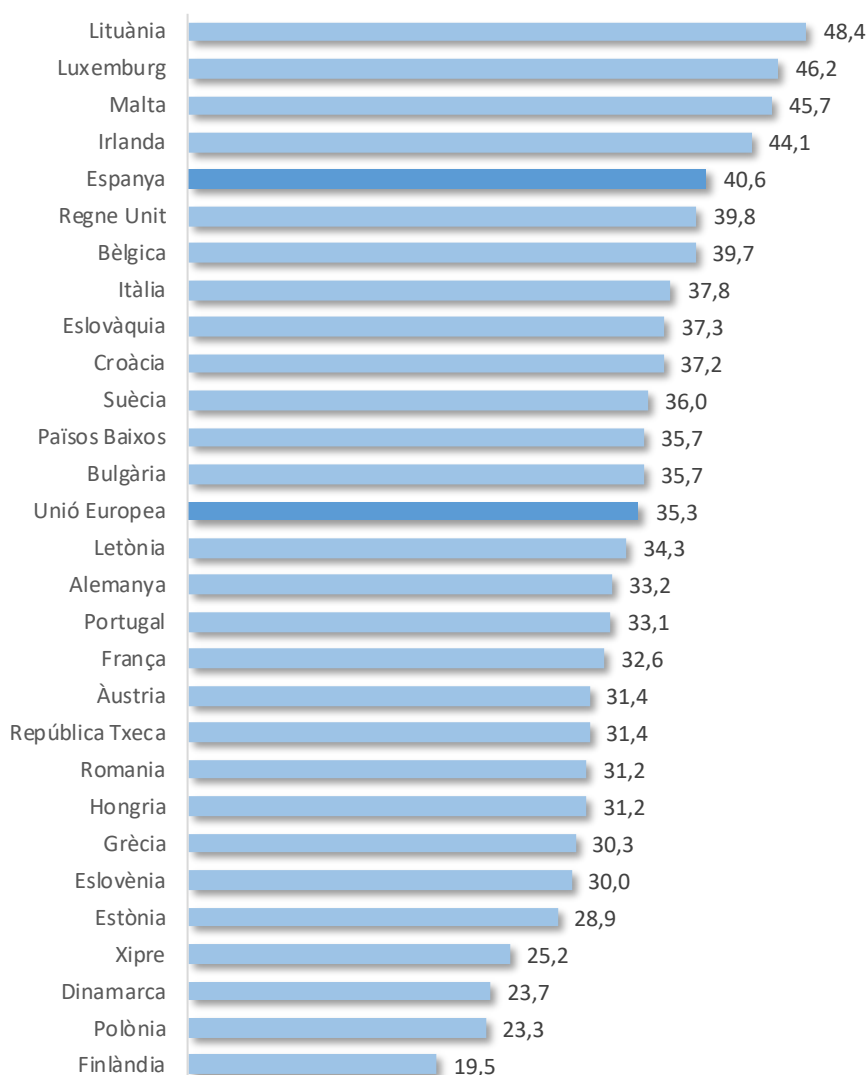
GRÀFIC 6. Taxa de fertilitat (fills / dona), 2017

Font: Eurostat

Finalment, un altre problema que té relació amb el model de prestació de serveis de cura infantil és l'elevada taxa de pobresa que registren les famílies monoparentals amb fill/s a càrrec. Aquestes taxes de pobresa són altes en tots els països però més on el problema de la desigualtat de gènere és més gran, com és el cas d'Espanya. Segons Eurostat, la taxa de risc de pobresa en les famílies monoparentals amb fills a càrrec (la majoria formada per mares soles), és un 40,6% el 2017, cinc punts superior a la mitjana de la UE (35,3%). Espanya és el cinquè país amb una taxa de risc de pobresa de les famílies monoparentals més elevada d'Europa (Gràfic 7). Cal assenyalar que és una taxa relativa, ja que es calcula com el percentatge de població que té uns ingressos inferiors al 60% de la mediana del conjunt de la població. Per això, Luxemburg pot tenir una de les taxes de risc de pobresa de les famílies monoparentals més altes tot i ser un dels països europeus amb més renda per càpita.

GRÀFIC 7. Taxa de risc de pobresa* de les famílies monoparentals amb fill/s a càrrec, 2017 (%)

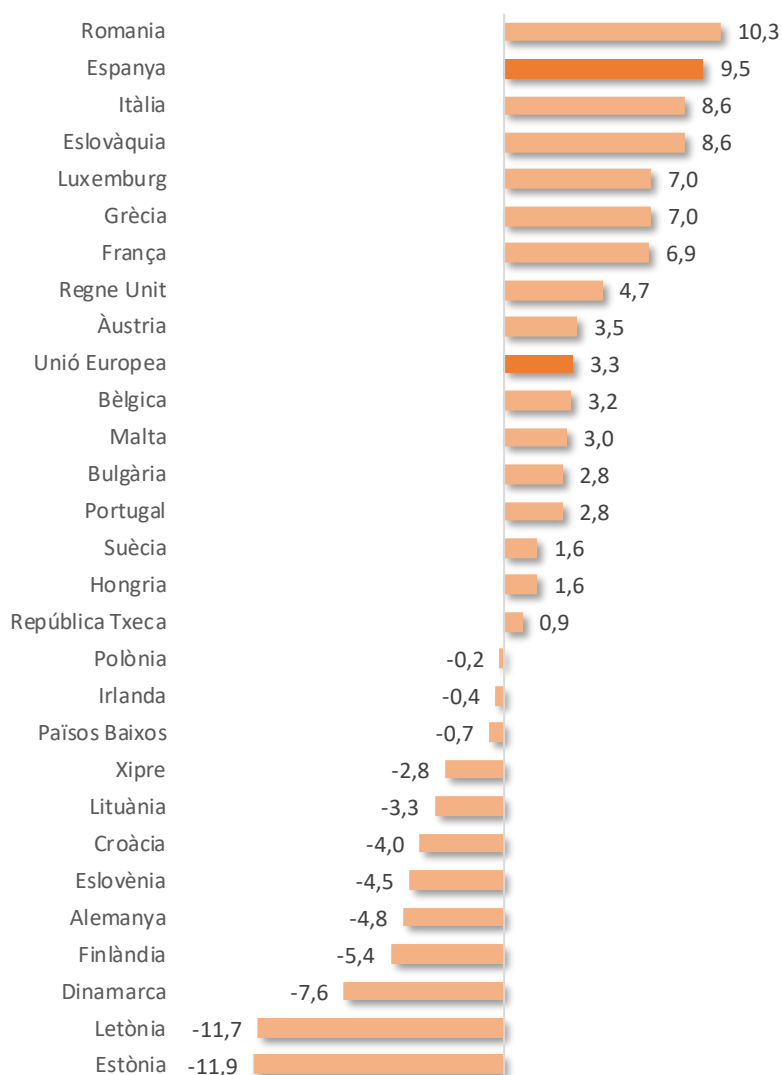

Font: Eurostat

*La taxa de risc de pobresa és el percentatge de persones que estan per sota del llindar de pobresa, entès aquest com el 60% de la mediana dels ingressos disponibles anuals equivalents de la població

La diferència entre la taxa de risc de pobresa de les famílies que tenen fills i les que no en tenen, és un bon indicador del suport que el sector públic dona a les famílies en aquell país. Per exemple, Itàlia i Espanya destaquen per tenir un augment molt important de la taxa de risc de pobresa quan es tenen fills (9,5 punts superior en el cas d'Espanya i 8,6 punts a Itàlia). Mentre que a l'altre extrem, països de l'est com Estònia i Letònia, o altres com Dinamarca, Finlàndia o Alemanya, veuen reduïda la taxa de risc de pobresa de les famílies quan tenen fills (Gràfic 8). Aquest resultat està directament relacionat amb la despesa pública que destinen aquests països a política de suport a les famílies que tenen fills a càrrec.

GRÀFIC 8. Diferència entre la taxa de risc de pobresa d'una família amb fill/s a càrrec i la taxa de risc de pobresa d'una família sense fill/s a càrrec, 2017 (en punts percentuals)

Font: Eurostat

Dins el grup de països que han apostat per ampliar els serveis públics de cura hi ha diferències sobre com es produeix la participació de les dones en el mercat laboral. Tal com descriu Pazos (2018), a Suècia, un país que va aprovar el dret a l'educació infantil universal, la taxa d'activitat femenina és pràcticament igual a la masculina. A més, la jornada a temps parcial és generalment de 30 hores i l'ocupació és estable, el que permet a les dones ser econòmicament independents. A Suècia, a diferència d'Espanya, en lloc d'augmentar les facilitats per a que les dones es retirin del mercat laboral mitjançant excedències i pagues per a les cuidadores, es van eliminar totes les prestacions i desgravacions per a la cura que fossin incompatibles amb el treball remunerat i al mateix temps va tenir lloc una gran expansió dels serveis públics d'educació infantil i atenció a la dependència.

Un cas diferent és el dels Països Baixos, on la política d'extensió dels serveis de cura no ha anat acompanyada d'una major corresponsabilitat en les tasques de cura dels homes, fet que ha suposat la incorporació massiva de les dones a temps parcial en el mercat laboral (el 81,5% de les dones joves amb fills menors de 6 anys tenen aquest contracte, el percentatge més alt de tota la UE).

A Espanya, en canvi, la incorporació massiva de les dones al mercat laboral s'ha produït com a resultat de l'accés de les dones a l'educació superior, més que no pas per l'oferta de serveis públics de cura o per la corresponsabilitat de pares i mares. Això ha tingut conseqüències molt negatives sobre la taxa de fertilitat i sobre la segregació de gènere en el mercat laboral. De fet, els elements clau que afavoreixen la segregació de gènere en el treball al nostre país són: els llargs horaris laborals, la falta de corresponsabilitat de pares en les tasques de cura, la desigual baixa maternal i paternal, i la insuficiència de serveis públics de cura. Aquesta última es concreta en falta de places públiques en escoles bressol de 0 a 3 anys, en uns horaris insuficients i rígids en la major part de les escoles bressol públiques, i a un cost elevat.

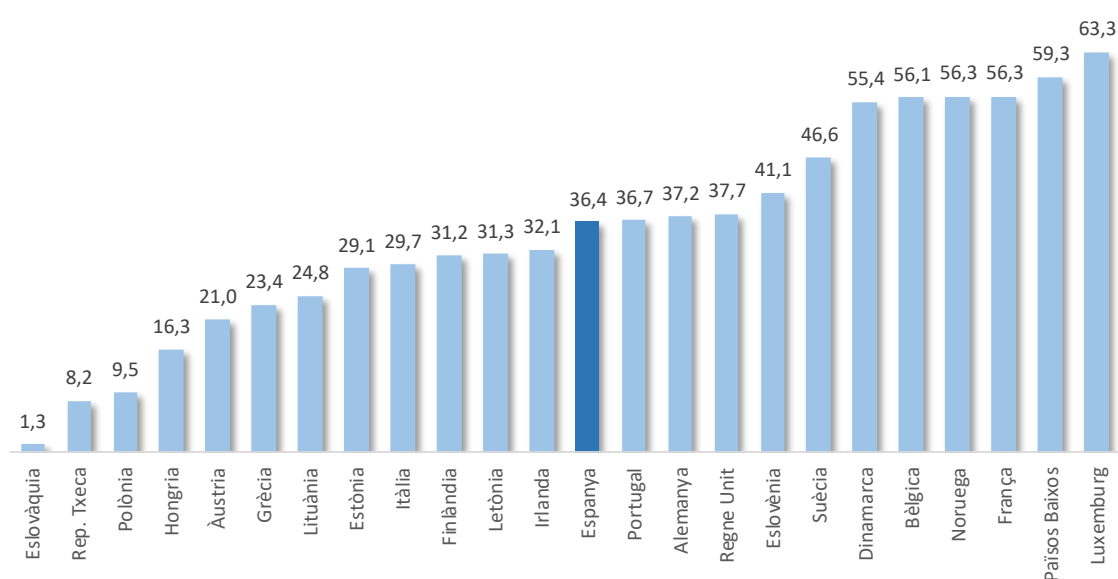
Com s'ha vist, una sola política per sí sola no resol el problema si no és produeix en consonància amb altres mesures. En tot cas, els països escandinaus es caracteritzen per ser on les dones són econòmicament més independents i on els homes s'impliquen més en el treball de cura. És cert que la situació a aquests països està lluny de ser perfecta, ja que persisteixen les diferències en el salari per hora i les dones treballen menys hores que els homes en el mercat remunerat, però les diferències són menors que en altres països (Pazos, 2018).

4. MODEL ESPANYOL: SITUACIÓ ACTUAL I COMPARACIÓ AMB EUROPA

Taxa d'escolarització en l'etapa 0-3 anys

A Europa tan sols uns pocs països garanteixen una oferta universal d'educació infantil pràcticament des del moment en que finalitza el permís de paternitat/maternitat. Alguns d'aquests països són: Dinamarca, Alemanya, Estònia, Malta, Eslovènia, Finlàndia, Suècia i Noruega. A la resta de països les famílies han de fer-se càrrec dels costos de l'educació dels seus fills fins a l'inici de l'escolarització obligatòria. Això fa que les taxes d'escolarització (percentatge de la població que està escolaritzat) en l'etapa 0-2 siguin relativament baixes. De fet, en mitjana, els països de l'OCDE tenen una taxa d'escolarització per sota del 50% i en la pràctica totalitat de països la demanda supera l'oferta de places (Espinosa, 2018). A Espanya, la taxa d'escolarització en l'etapa 0-2 és del 36,4% el 2017, un percentatge entorn a la mitjana dels països que formen l'OCDE i similar a la de països com Portugal, Alemanya o el Regne Unit (Gràfic 9), però força per sota de França (56,3%) que els últims dos anys ha fet un salt important situant-se ja en el grup de països capdavanters. Cal assenyalar que alguns dels països més avançats en polítiques familiars com Dinamarca, Bèlgica, Noruega o Països Baixos tenen percentatges d'escolarització altes en l'etapa 0-2, però no més enllà del 63%, perquè les baixes maternals i paternals i les excedències per fill a càrrec cobreix gairebé el primer any de vida del nadó, i per tant no és necessari recórrer al servei d'escola infantil.

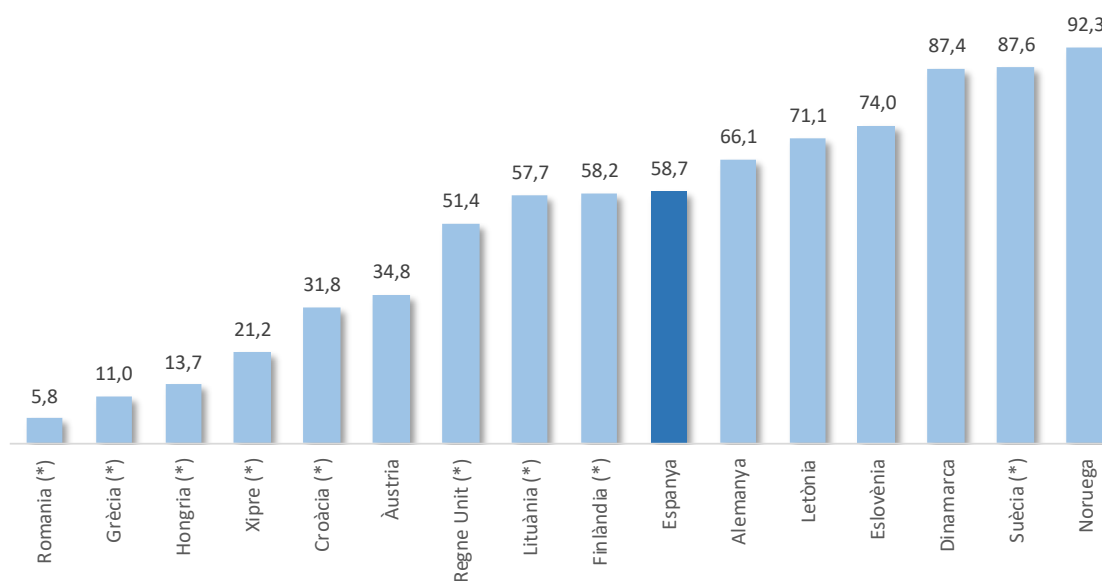
GRÀFIC 9. Taxa d'escolarització 0-2 anys, 2017 (%)

Font: OCDE

Les taxes d'escolarització corresponents a l'edat 2 anys les publica Eurostat i, malgrat no estar disponible per a tots els països europeus, situa a Espanya entorn a la mitjana europea, amb una taxa del 58,7% el curs 2016/2017, similar a la de Finlàndia, i per darrera d'Alemanya. Els països amb taxes superiors al 80% són Noruega, Suècia i Dinamarca (Gràfic 10).

GRÀFIC 10. Taxa d'escolarització als 2 anys, curs 2016-2017 (%)

Font: Eurostat (*) Dada del curs 2015-2016

Un dels principals motius que explica les baixes taxes d'escolarització són les dificultats que tenen les famílies per accedir a una plaça escolar pública i el cost que han d'assumir, especialment en el cas que el nen/a no sigui admès en el sistema públic.

A continuació es farà una anàlisi comparativa per països de la UE de la distribució del cost de l'educació infantil entre el sector públic i la família, així com de la despesa pública total destinada a polítiques de suport a la família i beneficis per fill a càrrec.

La gratuïtat és un factor fonamental per garantir l'accés de tots els nens a l'educació infantil 0-3, però, a excepció dels països nòrdics, a la gran majoria de països europeus són les famílies les que han de suportar la major part del cost que representa aquesta etapa educativa, amb l'ajuda en alguns casos de desgravacions, beques o subvencions públiques, que beneficien sobretot a les famílies de nivell de renda més baix.

Despesa pública en polítiques de suport a les famílies amb fill/s a càrrec

Espanya és el país de la UE-28 on el principal motiu per no optar a serveis formals de cura és l'econòmic (Gràfic 11). Concretament, el 51,8% assenyala que aquest és el motiu per no portar al seu fill/a a l'escola infantil, enfront d'un 16,2% al conjunt de la UE. Altres països que també assenyalen aquest factor com a molt important són Xipre o Irlanda (per sota del 40%). En canvi, a Grècia és el 23,7%, a Portugal el 14,2%, a França el 13,6% i a Alemanya el 4,9%. Als països nòrdics (Suècia, Dinamarca i Noruega) aquest motiu no existeix perquè el sistema és universal i públic.

Això és el resultat de que Espanya sigui un dels països de la UE-28 amb una menor despesa pública de suport a les famílies amb fills petits. Si s'analitza la proporció de despesa pública social d'un país que es destina a polítiques de suport a les famílies amb fill/s a càrrec (ajudes, serveis públics, avantatges fiscals, etc.), Espanya és només el 5,3%, mentre que al conjunt de la UE és el 8,4%, segons dades publicades per Eurostat per al 2016. La major part de la despesa pública espanyola va destinada a pensions (40%), salut (27,1%) i atur (7,9%). Fins i tot la proporció de la despesa destinada a dependència (7%) és superior a la que va destinada a família (5,3%). El fet de tenir una piràmide demogràfica més envellida condiona en part aquests resultats (Gràfic 12).

En comparació amb altres països europeus, Espanya és el quart país de la UE que destina un menor percentatge de despesa social a polítiques de suport a les famílies amb nens petits, només per davant de Portugal, Grècia i Països Baixos (Gràfic 13). Naturalment, els països que tenen taxes d'atur estructurals més elevades, com és el cas dels països del sud d'Europa, també destinen una major part de la seva despesa social a atur. Però hi ha un altre element important que és l'envelliment de la població i que afecta sobretot a les despeses de jubilacions i dependència. La única manera de frenar el procés d'envelliment és adoptar mesures de suport a les famílies per reduir els costos de cura en la primera etapa i el possible impacte negatiu sobre l'ocupació de les dones, amb mesures com la gratuïtat de les escoles infantils, l'ampliació de les baixes maternals/paternals o les excedències retribuïdes, entre d'altres. Unes polítiques en les que Espanya està molt lluny dels països europeus atenent al baix percentatge que representa la despesa pública destinada a aquesta finalitat en percentatge del PIB. De fet, Espanya també està en el grup de països de la UE-28 que realitzen una menor despesa pública en prestacions familiars i beneficis per fill a càrrec en percentatge del PIB (Gràfic 14). Concretament, Espanya fa una despesa de l'1,3% del PIB, igual que Irlanda o Xipre, i similar al de Portugal, Països Baixos o Grècia, que realitzen una despesa entre l'1-1,2% del PIB. Però aquest esforç de despesa pública és molt inferior al que realitza la mitjana de la UE (2,4% del PIB), i lluny dels països capdavanters com Dinamarca (3,5%), Alemanya (3,2%) o Suècia (3%). Tanmateix, països molt propers al model de benestar espanyol, com França (2,4%) o Itàlia (1,8%), realitzen una despesa en família que és bastant superior l'esforç al realitzat a Espanya.

En conclusió, l'anàlisi comparatiu per països permet concloure que a Espanya les taxes d'escolarització en educació infantil 0-3 estan en línia amb la mitjana de l'OCDE i de la UE. Però la diferència rau principalment en què el model de prestació pública dels

serveis de cura infantil 0-3 al nostre país és clarament insuficient. Les famílies espanyoles estan suportant un major cost, mentre que a la majoria de països europeus el sistema és més equilibrat en la distribució dels costos d'escolarització entre sector públic i família en aquesta etapa prematura que és molt important tant per al futur desenvolupament escolar dels nens com per reduir les desigualtats de renda i de gènere.

Polítiques públiques de suport a les famílies amb fills a càrrec a Espanya³

A Espanya existeixen principalment tres grups de mesures que es dirigeixen directament a les famílies amb fills, amb l'objectiu explícit de facilitar la maternitat i paternitat, que són: les ajudes monetàries per fill a càrrec, les baixes i prestacions per maternitat i paternitat, i el finançament de l'educació infantil.

Pel que fa als ajuts per naixement o fill a càrrec, en primer lloc hi ha els mínims exempts i les deduccions per descendència en l'IRPF, que augmenten la renda disponible de les famílies amb nens. La renda exempta de tributació augmenta amb el nombre de fills. A més, des de 2003 hi ha una deducció per a dones treballadores amb fills menors de 3 anys, de 1.200 euros a l'any. Entre 2007 i 2010 va estar vigent l'ajuda per naixement de fill de 2.500 euros, suplementada per ajudes regionals que han anat variant en el temps.

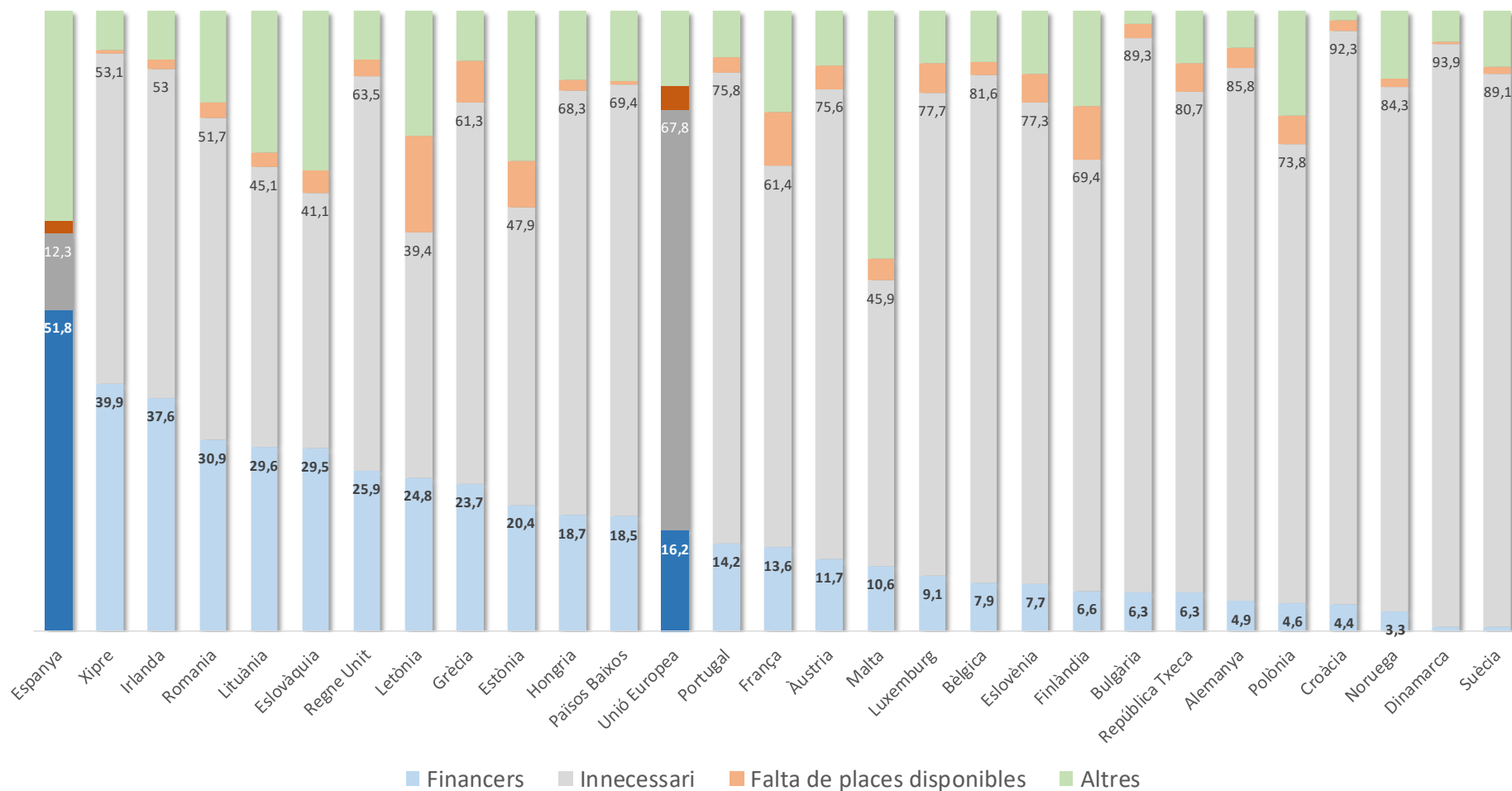
Un segon grup de polítiques són les que permeten als treballadors interrompre o reduir la seva activitat laboral quan tenen fills, amb garantia de reserva del lloc de treball. Les baixes i prestacions de maternitat no han canviat en els últims 20 anys, consistint en 16 setmanes de baixa remunerades al 100%. La baixa remunerada de paternitat es va introduir en 2007, i s'ha anat incrementant des de les 2 setmanes inicials fins a les 8 actuals, i s'ampliarà fins a les 12 setmanes el 2020 i les 16 setmanes el 2021.

Un altre component important d'aquestes polítiques és l'excedència, que permet interrompre l'activitat laboral fins a 3 anys per cura de fills (sense remuneració), amb garantia de retorn al lloc de treball. I una altra peça important és la possibilitat de reducció de jornada fins als 12 anys d'edat del fill més jove. L'edat límit per a la reducció de jornada s'ha anat incrementant successivament.

Finalment, l'Estat també subvenciona l'educació infantil, el que redueix el cost de les cures. La cobertura de les llars d'infants públiques, amb preus subvencionats, ha anat augmentant durant les últimes dècades. En 2018 s'introdueix el "xec-guarderia", que cobreix fins a 1.000 euros anuals de la despesa en llars d'infants per a mares treballadores.

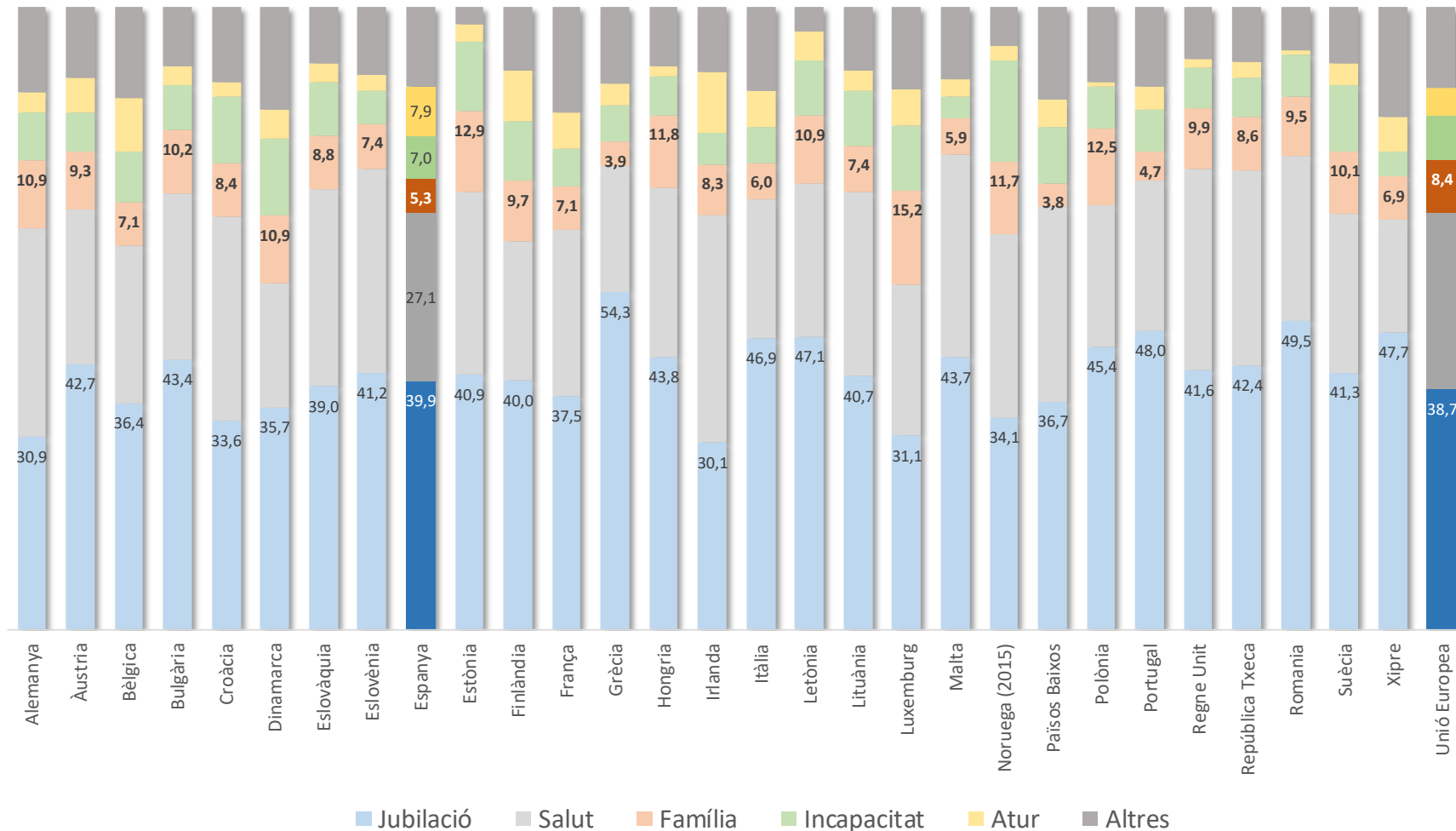
³ Extracte de l'article publicat per Libertad González el 13/2/2019 "Polítiques pronatalistes a Espanya" al blog *Nada es gratis*

GRÀFIC 11. Motiu per no optar pels serveis formals de cura, 2016 (percentatge sobre el total)

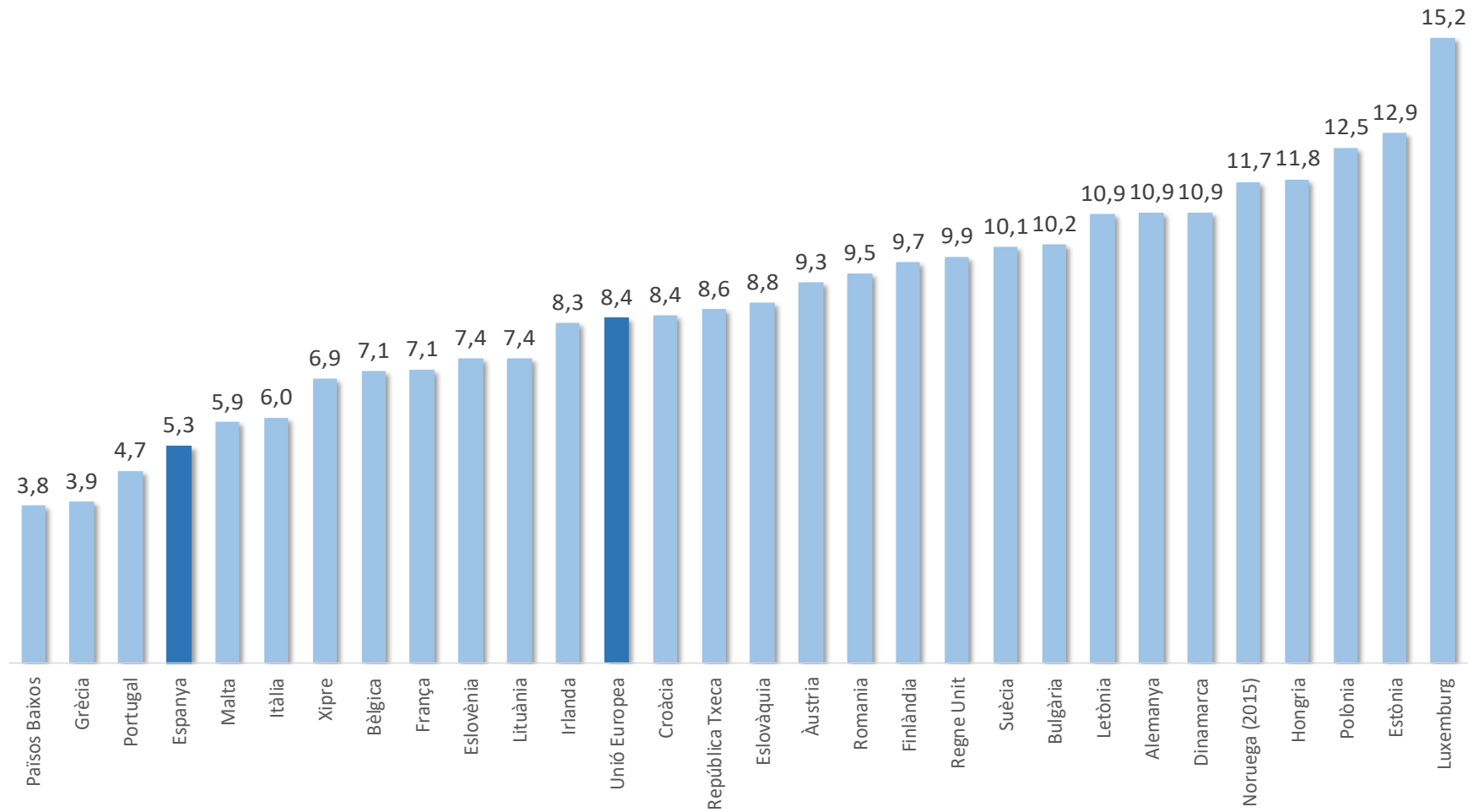
Font: Eurostat

GRÀFIC 12. Despesa total en protecció social per àrea, 2016 (% sobre el total)

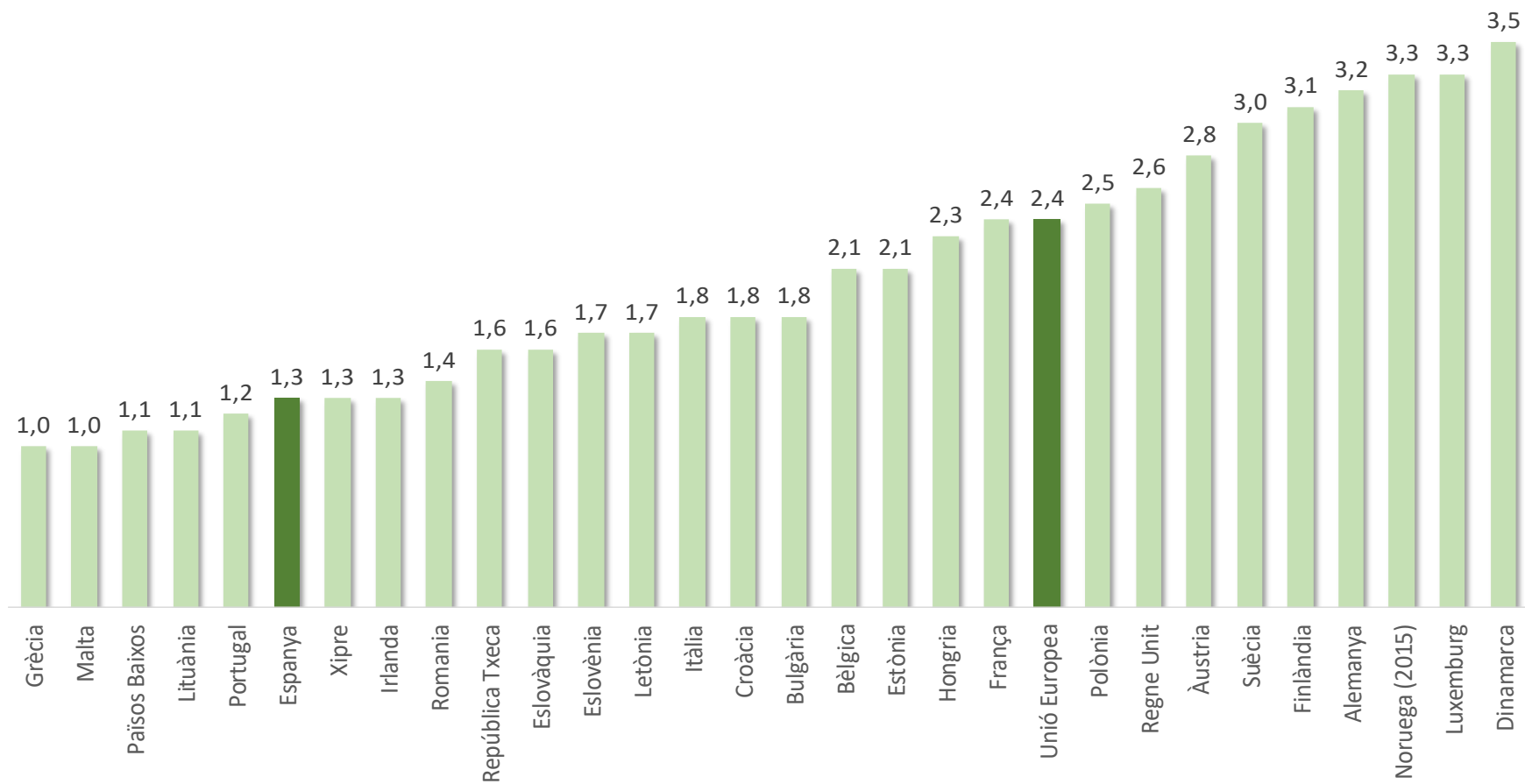
Font: Eurostat

GRÀFIC 13. Despesa pública en família sobre el total de despesa social, 2016 (% sobre el total)

Font: Eurostat

GRÀFIC 14. Despesa pública en polítiques de família, 2016 (% sobre el PIB)

Font: Eurostat

5. INDICADORS COMPARATS PER COMUNITATS AUTÒNOMES

Escolarització en l'etapa 0-3 anys

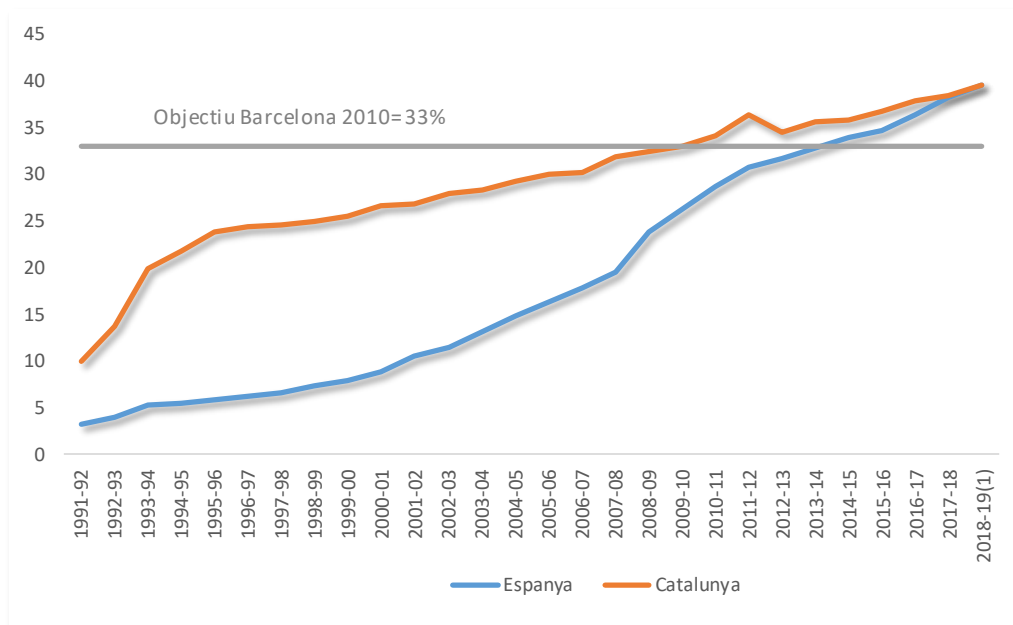
Les estadístiques disponibles per comunitats autònomes permeten distingir dos subperíodes dins el primer cicle d'educació infantil, cadascun d'ells amb característiques diferents en quant a dedicació de personal, ràtio d'alumnes per classe, cost i taxa de cobertura: l'etapa de 0 a 2 anys i l'etapa de 2 a 3 anys.

Convé anotar que les dades, procedents de les estadístiques oficials del Ministeri d'Educació, corresponen a l'alumnat escolaritzat en centres autoritzats per les administracions educatives per impartir aquest cicle, ja siguin centres públics o privats. Els centres que únicament imparteixen el primer cicle d'educació infantil tenen la denominació genèrica a Catalunya de llar d'infants o escola bressol.

La progressió de l'alumnat de 0 a 2 anys ha estat molt important els darrers 25 anys. A Catalunya s'ha passat del 10% de nens de 0 a 2 que van rebre atenció educativa en el curs 1991-92 al 39,6% en el curs 2018-19. Al conjunt d'Espanya s'ha passat del 3,3% al 39,6% en el mateix període. Tal com es pot veure al [Gràfic 15](#), l'Estat espanyol ha anat reduint la distància que li separava de Catalunya i actualment tenen exactament la mateixa taxa d'escolarització en aquesta etapa. L'any 2002, la Unió Europea va fixar en els Objectiu de Barcelona assolir una taxa d'escolarització en el tram 0-2 anys del 33% per al 2010. Catalunya va assolir aquest objectiu en el curs 2010-11 i el conjunt d'Espanya en el curs 2014-15.

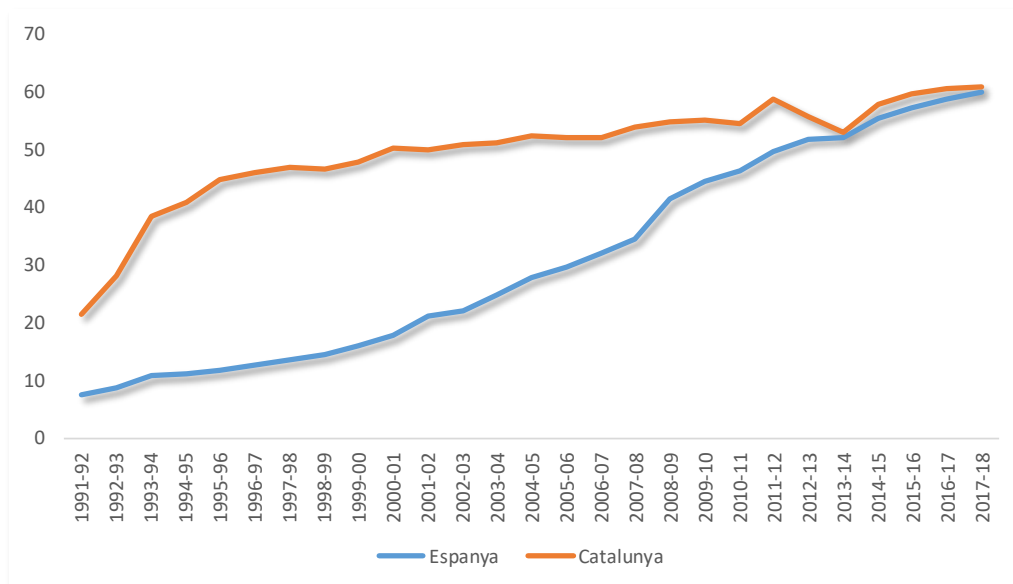
La taxa neta d'escolarització de l'alumnat de 2 a 3 anys en el curs 2017-18 (últim any disponible) és del 60,0% a Espanya i 60,9% a Catalunya. Entre el curs 1991-92 i el curs 2017-18, la taxa d'escolarització als 2 anys ha avançat fins i tot més que en l'etapa de 0-2. Concretament, ha augmentat en 53 punts percentuals al conjunt de l'Estat i en 40 punts a Catalunya, ja que partia de nivells molt baixos, especialment en el cas d'Espanya (21,3% a Catalunya i 7,4% a Espanya el curs 1991-92). Tal com es pot veure al [Gràfic 16](#), el diferencial existent entre Catalunya i el conjunt d'Espanya que hi havia a finals dels 90 pràcticament s'ha eliminat en l'actualitat, ja que les taxes d'escolarització són ara molt similars.

GRÀFIC 15. Evolució de la taxa d'escolarització* total de 0 a 2 anys (en % de la població de la mateixa edat)

(*) Es refereix a l'alumnat escolaritzat en l'etapa d'infantil de primer cicle i educació especial (0-2 anys) en centres autoritzats per les Administracions Educatives. (1) Avanç
 Font: Estadística d'Ensenyaments no universitaris. Subdirecció General d'Estadística i Estudis del Ministeri d'Educació i Formació Professional

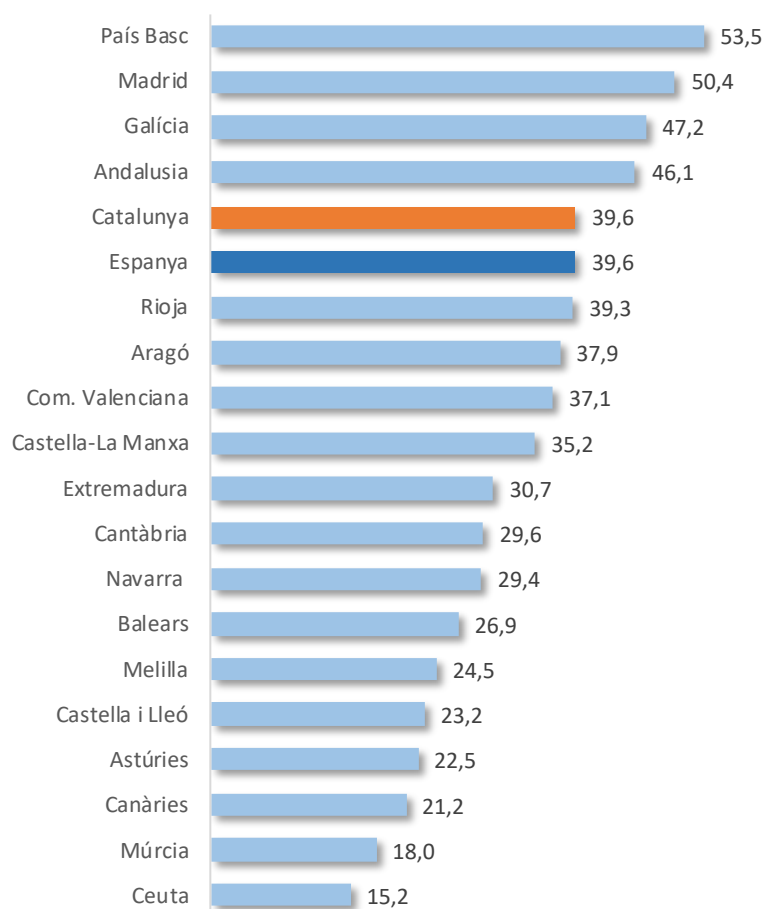
GRÀFIC 16. Evolució de la taxa d'escolarització* total als 2 anys (en % de la població de la mateixa edat)

(*) Es refereix a l'alumnat escolaritzat en l'etapa d'infantil de primer cicle i educació especial als 2 anys en centres autoritzats per les Administracions Educatives.
 Font: Estadística d'Ensenyaments no universitaris. Subdirecció General d'Estadística i Estudis del Ministeri d'Educació i Formació Professional

La comparació entre comunitats autònomes situa a Catalunya en la cinquena posició amb una taxa d'escolarització més elevada en el tram 0 a 2 anys, només superada pel País Basc, Madrid, Galícia i Andalusia, malgrat que la distància respecte a aquest grup és força significativa, ja que totes elles superen el 46% enfront del 39,6% a Catalunya (Gràfic 17).

GRÀFIC 17. Taxa d'escolarització* total de 0 a 2 anys. Curs 2018-2019 (Avanç) (en % de la població de la mateixa edat)

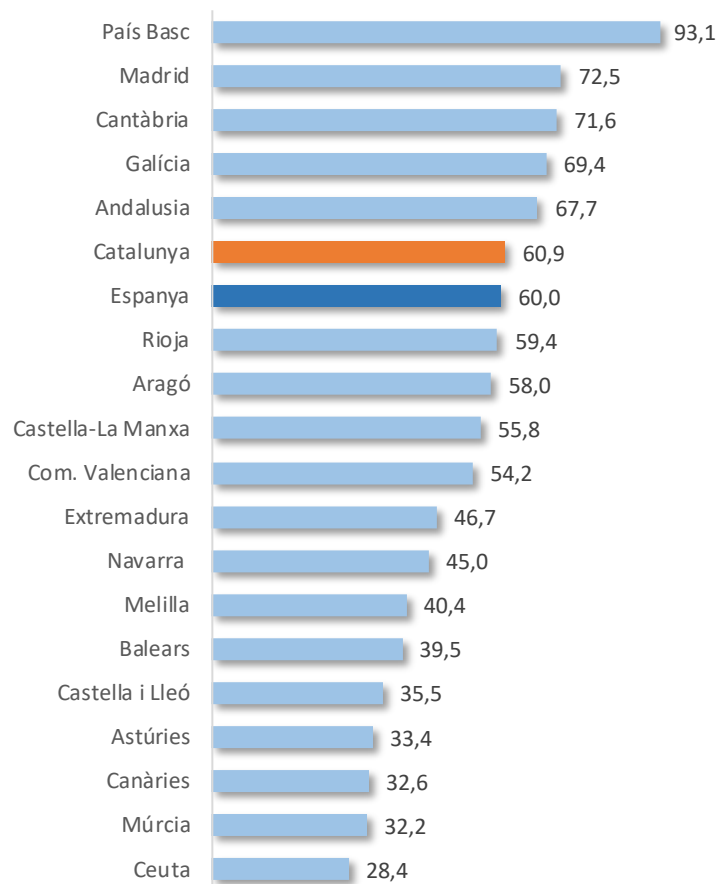

(*) Es refereix a l'alumnat escolaritzat en l'etapa d'infantil de primer cicle i educació especial (0-2 anys) en centres autoritzats per les Administracions Educatives.

Font: Estadística d'Ensenyaments no universitaris. Subdirecció General d'Estadística i Estudis del Ministeri d'Educació i Formació Professional

Quant a la taxa d'escolarització als 2 anys, Catalunya és la sisena comunitat amb una taxa més elevada. A l'igual que en l'etapa 0-2, les comunitats autònomes amb una taxa d'escolarització més elevada en l'etapa 2-3 són el País Basc, Madrid, Galícia i Andalusia, i en aquest cas se suma també Cantàbria (Gràfic 18). Cal assenyalar que la taxa d'escolarització en l'etapa 2-3 al País Basc és especialment alta, d'un 93,1%, perquè el govern basc va decidir que l'educació primària comencés un any abans que a la resta de l'Estat espanyol.

GRÀFIC 18. Taxa d'escolarització* total als 2 anys. Curs 2017-2018 (en % de la població de la mateixa edat)

(*) Es refereix a l'alumnat escolaritzat en l'etapa d'infantil de primer cicle i educació especial als 2 anys en centres autoritzats per les Administracions Educatives.

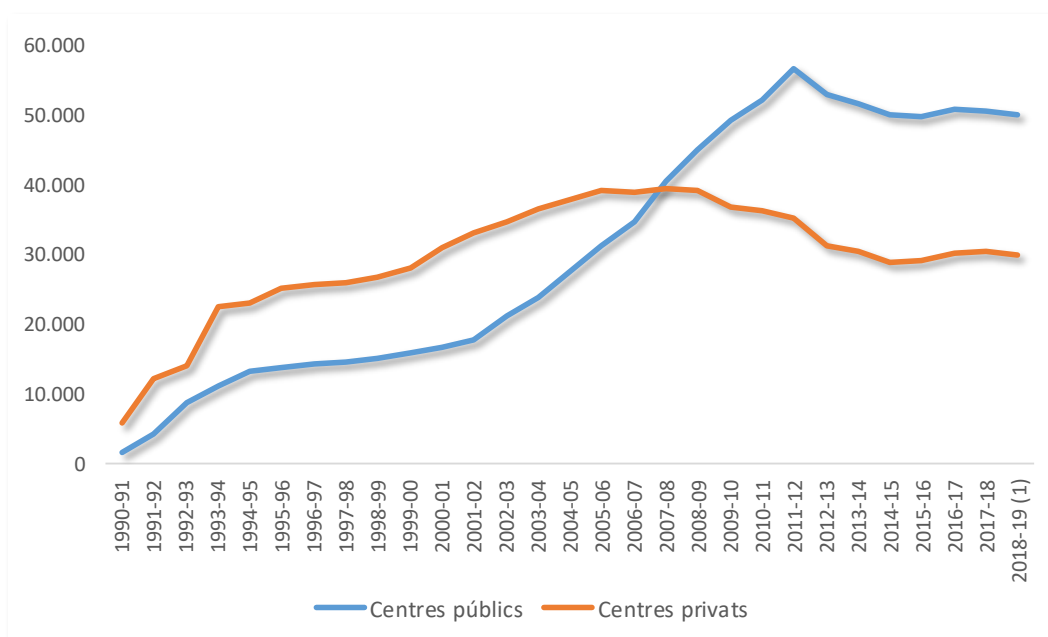
Font: Estadística d'Ensenyaments no universitaris. Subdirecció General d'Estadística i Estudis del Ministeri d'Educació i Formació Professional

Escolarització pública en l'etapa 0-3 anys

A Catalunya, el nombre d'alumnes a les escoles bressol públiques va registrar un important augment entre el curs 2002-03 i el curs 2011-12, multiplicant la xifra d'alumnes per 3,2, fins assolir un màxim històric de 56.765 infants a Catalunya. Des de llavors, han disminuït lleugerament fins a establir-se entorn als 50.000 nens i nenes en el darrer curs 2018-19, tal com es pot veure al [Gràfic 19](#).

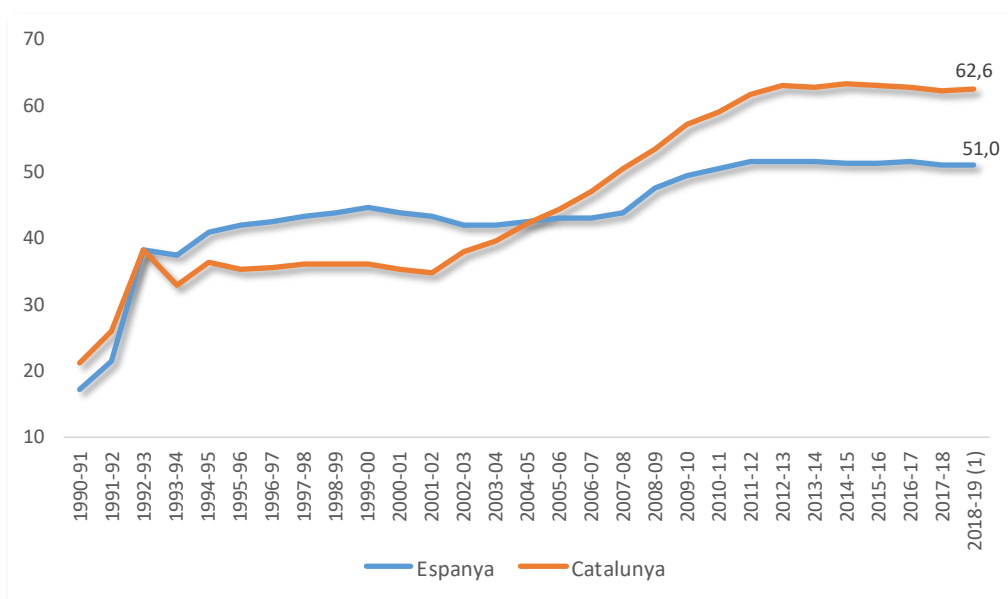
Aquest fort increment de les places públiques s'explica per la posada en marxa del Pla Educa3 al conjunt de l'Estat espanyol. Aquest Pla es va dotar amb 130 milions d'euros anuals entre 2008 i 2012 (100 es van destinar a infraestructures i posada en marxa de centres i places, i els restants 30 milions a despesa social relacionada amb la primera infància) i responia al compromís que s'adoptava, per primera vegada, entre el Govern de l'Estat i les comunitats autònomes per atendre les necessitats de les famílies, que es produïa sobretot per l'augment de la taxa d'activitat de les dones. El Pla va aconseguir augmentar significativament el nombre de places públiques ofertes i va fer pujar la taxa d'escolarització en l'edat 0-3 a tota Espanya. Però des de la finalització del Pla Educa3, el nombre d'alumnes matriculats en escola infantil pública 0-3 a Catalunya ha disminuït com a conseqüència de l'augment dels preus públics que es van adoptar a partir de 2012 i dels efectes de la crisi. De fet, el percentatge d'alumnes de 0 a 3 anys escolaritzats en un centre públic a Catalunya s'ha mantingut força estable des del 2010 entorn al 62% del total d'infants escolaritzats de 0 a 3 anys, tot i que és més de deu punts superior a la mitjana espanyola (51%) ([Gràfic 20](#)).

GRÀFIC 19. Evolució de l'alumnat 0-3 anys segons titularitat del centre. Catalunya

(1) Avanç Font: Estadística d'Ensenyaments no universitaris. Subdirecció General d'Estadística i Estudis del Ministeri d'Educació i Formació Professional

GRÀFIC 20. Percentatge d'alumnes de 0 a 3 anys escolaritzats en centres públics. En %

(1) Avanç Font: Estadística d'Ensenyaments no universitaris. Subdirecció General d'Estadística i Estudis del Ministeri d'Educació i Formació Professional

Tanmateix, les diferències entre províncies dins de Catalunya són significatives. Mentre que a la província de Barcelona, que concentra tres quarts parts dels alumnes matriculats, el percentatge d'escolarització pública en el primer cicle d'educació infantil és del 58,3% en el curs 2018-2019, a la resta de províncies catalanes aquest percentatge se situa entre el 70% i 80% (Taula 1).

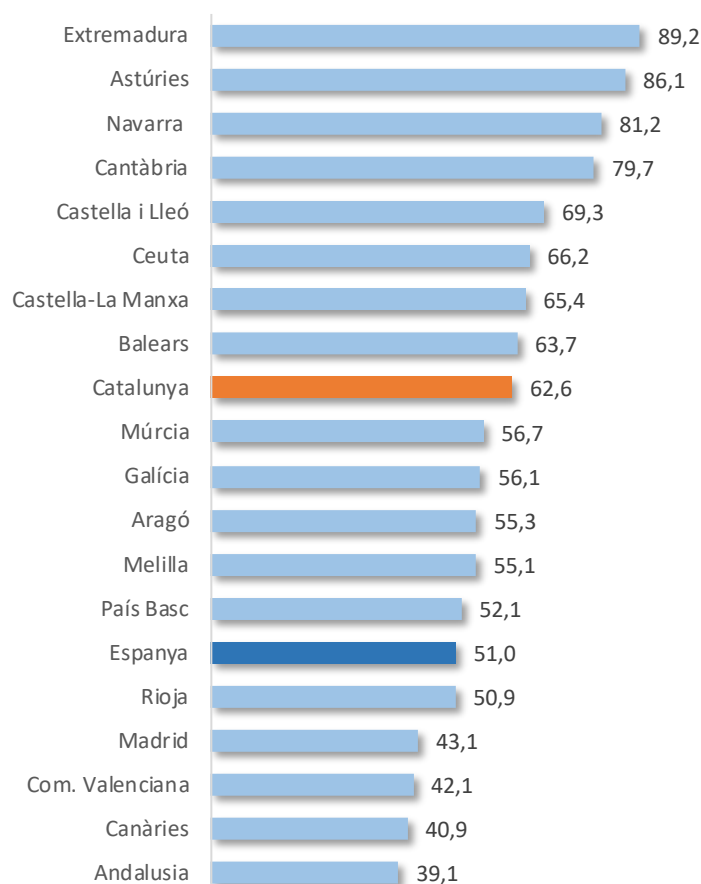
TAULA 1. Nombre d'alumnes d'educació infantil de primer cicle (0-3) escolaritzats per tipus de centre. Curs 2018-2019 (Avanç)

	TOTAL alumnes	Centres públics	Centres privats	% centres públics	% centres privats
Catalunya	79.982	50.084	29.898	62,6	37,4
Barcelona	59.593	34.714	24.879	58,3	41,7
Girona	7.878	6.315	1.563	80,2	19,8
Lleida	4.764	3.573	1.191	75,0	25,0
Tarragona	7.747	5.482	2.265	70,8	29,2
Espanya	470.461	239.816	230.645	51,0	49,0

Font: Estadística d'Ensenyaments no universitaris. Subdirecció General d'Estadística i Estudis del Ministeri d'Educació i Formació Professional

La comparació per comunitats autònomes mostra que els territoris amb menor renda per càpita (Extremadura, Astúries, Cantàbria, Castella i Lleó, Ceuta i Castella-La Manxa, entre altres) acostumen a ser els que tenen uns percentatges d'escolarització pública més elevats. Per exemple, Extremadura és la comunitat amb un percentatge d'escolarització pública més elevat, el 89,1%, molt per sobre del 62,6% de Catalunya (Gràfic 21).

GRÀFIC 21. Percentatge d'alumnes escolaritzats en centres públics 0-3 anys. Curs 2018-2019 (Avanç). En %

Font: Estadística d'Ensenyaments no universitaris. Subdirecció General d'Estadística i Estudis del Ministeri d'Educació i Formació Professional

En conclusió, a Catalunya les taxes d'escolarització en la primera etapa del cicle infantil se situen entorn a la mitjana espanyola i també de la UE, però molt per sota de les comunitats líders com són País Basc, Madrid, Galícia i Andalusia. Ara bé, quan s'analitzen els percentatges d'escolarització en centres públics, Catalunya no només està per davant de la mitjana espanyola sinó també d'aquestes quatre comunitats autònomes. Tot i que hi grans diferències entre la província de Barcelona, on la proporció d'alumnes en escola pública té marge de millora, i la resta de províncies catalanes, on s'assoleixen percentatges elevats (per sobre del 70%).

Heterogeneïtat de preus públics per comunitats autònomes

La normativa autonòmica i local estableix preus públics per al primer cicle d'educació infantil perquè no és una etapa educativa ni obligatòria ni gratuïta. Hi ha una elevada heterogeneïtat entre comunitats autònomes en el percentatge del servei que paguen les famílies. Per exemple, a la Rioja es paga el 41,5% del cost total i a Astúries puja fins al 60%. A la taula següent s'analitzen quatre comunitats, amb models d'accés diferents. La informació d'Andalusia, Comunitat de Madrid i Comunitat Valenciana s'ha tret d'Espinosa (2018) i la de Catalunya del Departament d'Ensenyament de la Generalitat per a Catalunya. Cal assenyalar que les escoles bressol municipals tenen preus públics diferents a aquests. Per tant, la [Taula 2](#) només es pot considerar una petita mostra a tall d'exemple de les diferències que poden existir entre comunitats autònomes, tant en la tarifa anual com en les bonificacions i exempcions.

TAULA 2. Preus públics en el primer cicle d'educació infantil en algunes comunitats autònomes

	Tarifa mensual	Bonificacions	Exempcions
Catalunya	Llars d'infants de titularitat de la Generalitat de Catalunya: 118,00 euros/mes ¹	Bonificació del 50% de l'import per a: -membres de família nombrosa de categoria general i -membres de famílies monoparentals Bonificació 10% de l'import si la tramitació es fa telemàticament	Exempció del 100% del pagament per a: -membres de família nombrosa de categoria especial, -víctimes del terrorisme (i els seus cònjuges i els seus fills), -persones amb discapacitat igual o superior al 33% i -infants o adolescents en acolliment familiar.
Andalusia	Atenció socioeducativa: 209,16 euros/mes	-Bonificació des del 80% del servei per a famílies amb renda per càpita entre el 50% i 60% del IPREM ² fins al 10% per a famílies amb renda per càpita superior a 1,3 IPREM i inferior a 1,4 IPREM. -Bonificació del 50% per al segon escolaritzat, del 60% per al tercer i gratuït a partir del quart.	-Menors protegits; -Carències familiars; -Famílies amb dificultats socials amb renda inferior al 50% del IPREM; -Fills de dones víctimes de violència de gènere; - Víctimes del terrorisme o els seus fills
Comunitat de Madrid	Escola infantil: 197,60 euros/mes	Renda per càpita familiar(Rpc): - inferior o igual a 5.644 euros: 60,80 euros; - 5.644€ >Rpc <7.656€ = 98,80€; - 7.656€ >Rpc <25.725€ = 136,80€;	

		- Rpc>25.725€ = 197,60€ (tarifa màxima); En el cas de nens de 0 a 1 any, s'aplicarà un augment de 45,60 €	
Comunitat Valenciana	-Fins a 1 any: 460 euros; -D'1 a 2 anys: 350 euros; -De 2 a 3 anys: 280 euros.	Existeixen ajudes per a rendes familiars inferiors als 72.460 euros. El màxim de l'ajuda serà de 200€ i en mínim de 70€ en 0-1 any; 120€ i 70€ en 1-2anys; 140€ i 80€ en 2-3 anys.	

Font: Espinosa (2018) per a Andalusia, Comunitat de Madrid i Comunitat Valenciana. Departament d'Ensenyament de la Generalitat per a Catalunya

<http://ensenyament.gencat.cat/ca/departament/normativa/taxes-preus-publics/preu-public/>

¹A la província de Barcelona el preu és superior. Segons dades de la Diputació de Barcelona, la quota mitjana mensual del servei d'escola bressol públiques dels 38 municipis adscrits és de 163 euros, més 130 del servei de menjador.

²IPREM: Indicador Públic de Renda a Efectes Múltiples. A Espanya és l'índex de referència per a l'assignació d'ajudes i subsidis en funció d'ingressos. El valor oficial del IPREM per al 2018 és de 537,84 euros al mes.

A nivell municipal, per exemple, les escoles bressol de l'Ajuntament de Barcelona es regulen, a partir de mitjans de 2017, amb un sistema de "tarificació social" que estableix preus que van de 50 euros al mes fins a 395 euros al mes (inclòs menjador), en funció de la renda bruta familiar i del nombre de membres de la unitat familiar a la qual pertany l'alumne, d'acord amb els llindars de renda establerts a la taula següent.

Altres ciutats catalanes com Sant Feliu de Llobregat, el Prat de Llobregat, Sabadell i Terrassa, també han introduït escales de preus similars.

Llindars de renda familiar segons el nombre de membres

nº membres unitat familiar	A	B	C	D	E	F	G	H	I
2	11.951,60	14.939,49	17.927,39	20.915,29	23.903,19	29.878,99	35.854,79	41.830,58	53.782,18
3	14.341,91	17.927,39	21.512,87	25.098,35	28.683,83	35.854,79	43.025,74	50.196,70	64.538,61
4	16.732,23	20.915,29	25.098,35	29.281,41	33.464,47	41.830,58	50.196,70	58.562,82	75.295,05
5	19.122,55	23.903,19	28.683,83	33.464,47	38.245,10	47.806,38	57.367,66	66.928,93	86.051,48
6	21.512,87	26.891,09	32.269,31	37.647,52	43.025,74	53.782,18	64.538,61	75.295,05	96.807,92
7	23.903,19	29.878,99	35.854,79	41.830,58	47.806,38	59.757,98	71.709,57	83.661,17	107.564,36
8	26.293,51	32.866,89	39.440,26	46.013,64	52.587,02	65.733,77	78.880,53	92.027,28	118.320,79
9	28.683,83	35.854,79	43.025,74	50.196,70	57.367,66	71.709,57	86.051,48	100.393,40	129.077,23
10	31.074,15	38.842,68	46.611,22	54.379,76	62.148,29	77.685,37	93.222,44	108.759,51	139.833,66

Trams i quotes mensuals segons tarificació social a les escoles bressol

Renda familiar	Menor o igual a A	Entre A i B	Entre B i C	Entre C i D	Entre D i E	Entre E i F	Entre F i G	Entre G i H	Entre H i I	Més gran que I
Tarifa	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Quota mensual	50,00	90,00	130,00	170,00	210,00	250,00	290,00	330,00	365,00	395,00
Escolaritat	30,23	54,41	78,59	102,78	126,96	151,14	175,32	199,51	220,67	238,80
Alimentació (dinar i berenar)	19,77	35,59	51,41	67,22	83,04	98,86	114,68	130,49	144,33	156,20

Font: Ajuntament de Barcelona

<http://ajuntament.barcelona.cat/escolesbressol/ca/ebmxiroi/preu-bonificacions>

Models de prestació pública segons criteris d'accés i cost

Els sistemes de tarifació de la majoria de comunitats autònomes responen a un sistema que afavoreix la distribució de renda (promou l'escolarització dels nens de les famílies de renda més baixa perquè tenen resultats positius sobre la seva escolarització posterior), però obvia els incentius perquè les mares no abandonin el mercat laboral. Per tant, és una política que afavoreix únicament la redistribució de rendes però no fomenta la igualtat de gènere.

El sistema de preus que només té en compte la renda familiar sense considerar si treballen els dos progenitors (o només un en el cas de famílies monoparentals), és una política que pot tenir efectes negatius que cal considerar. D'una banda, pot generar una segregació per classes, perquè les rendes mitjanes poden preferir el sistema privat que ofereix un rang horari més ampli que cobreix la seva jornada laboral. D'altra banda, no incentiva que les dones treballin perquè un augment de la renda familiar farà saltar de tram i el cost de la plaça pública pujarà. Per exemple, suposem el cas d'una família que resideix al municipi de Barcelona formada per un progenitor que guanya el salari brut mitjà de Catalunya (25.180 euros) i un altre progenitor (normalment la mare) que guanya el salari brut mitjà d'un contracte a temps parcial (11.377 euros bruts anuals o bé 830 euros nets mensuals). Si tenen un fill/a pagaran 250 euros de quota mensual (el 30% del sou mensual net del progenitor que té un contracte a temps parcial) i si tenen dos fills 500 euros (el 60%), actuant clarament com a desincentiu a que les mares continuïn treballant.

En definitiva, si la renda familiar augmenta per l'ocupació de la dona es pot perdre la bonificació, arribant a donar-se la situació de que no li surti a compte treballar, sobretot tenint en compte que molt probablement haurà d'agafar una feina a temps parcial ja que l'horari que ofereix l'escola bressol pública no cobreix tota la jornada laboral. Per això es proposa que en els criteris d'admissió es tingui en compte si els ingressos els obté un sol progenitor o els dos, i que s'adoptin incentius econòmics per a que les mares no abandonin el mercat laboral. El cost de l'abandonament del mercat laboral serà important tant per a la família, que veurà reduïda la seva renda, com per al sector públic que perdrà ingressos impositius associats al treball.

Per tot això, es considera que els criteris d'accés i el cost de la provisió pública o subvencionada del servei d'educació infantil no haurien de tenir en compte únicament la renda, ja que aquest sistema actua com un desincentiu a l'ocupació formal de les mares, sobretot a les grans ciutats on el preu és bastant més alt i l'oferta pública més reduïda. De fet, el cost de la llar d'infants suposa un impost sobre l'ocupació de la mare, i a més es tracta d'un impost molt regressiu. La solució és facilitar l'accés a través de les subvencions, com han fet Dinamarca i Suècia. Un altre model és el que ha adoptat recentment Malta, que va aprovar el 2017 que els pares puguin enviar els seus nens a l'escola bressol a la seva elecció, i beneficiar-se d'un lliure accés gratuït/subvencionat equivalent al nombre d'hores del progenitor que tingui una jornada més reduïda, més una hora extra de transport. És una mesura que pretén incentivar que les mares no abandonin el mercat laboral, especialment aquelles amb menor nivell d'estudis i sou.

A Espanya no existeix una prestació universal per fill sinó una desgravació a l'impost sobre la renda, que és una quantia fixa però només beneficia a qui té un nivell d'ingressos suficient per poder-se desgravar, ja que és una deducció en la quota. Aquesta manca d'incentius per a les dones que treballen i tenen un nen/a d'edat compresa entre 0 i 3 s'ha intentat corregir amb l'entrada en vigor a partir de l'1 de gener de 2018 d'una desgravació de fins a 1.000 euros en l'IRPF per les despeses d'escolarització en l'etapa 0-3 anys. Les mares treballadores són les que es poden beneficiar d'aquesta bonificació que té com a objectiu estimular la incorporació de la dona al mercat laboral i facilitar l'accés dels nens menors de tres anys al primer cicle d'educació infantil. Aquesta és una mesura clarament positiva i beneficiosa per millorar el repartiment de les despeses d'escolarització entre sector públic i famílies i per desincentivar l'abandonament del mercat laboral, però no hauria de servir d'excusa per deixar d'avançar cap a un model de serveis de cura formal universal i gratuït, que tindria efectes més amplis sobre la població femenina, de qualsevol nivell de renda, i sobre el benestar i rendiment escolar futur dels nens.

6. FINANÇAMENT PÚBLIC DE L'EDUCACIÓ INFANTIL 0-3 A CATALUNYA

Segons dades del Síndic de Greuges, entre el 2009 i el 2014, la quantia que des de la Generalitat, diputacions i ajuntaments s'ha destinat a subvencionar les places públiques i privades de l'escola bressol a Catalunya ha disminuït al voltant d'un 60%. Aquesta desinversió en les escoles bressol ha estat més forta que en altres etapes educatives en tractar-se d'una etapa no obligatòria. La caiguda de la inversió per a l'escola bressol evidencia la manca d'interès de l'administració en aquest àmbit.

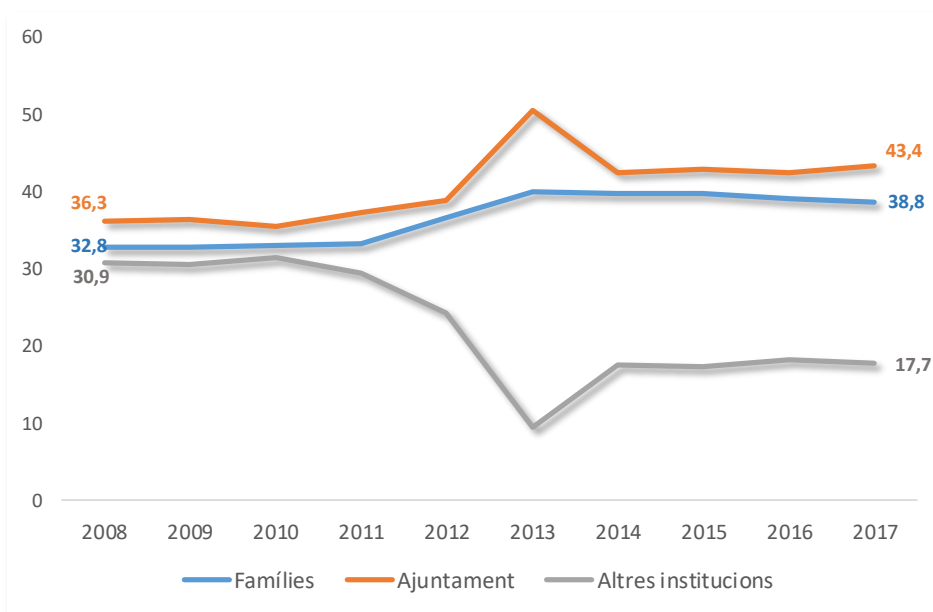
El departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya va anunciar que preveia recuperar el finançament de l'educació de 0 a 3 anys en els Pressupostos de 2019, però aquests no es van aprovar, i tampoc s'han aprovat, a la data de tancament d'aquest informe, els Pressupostos de la Generalitat per al 2020. Cal recordar que l'any 2012, la conselleria d'Ensenyament va decidir retallar un 33% el finançament de les escoles bressol i un temps després les diputacions van assumir aquest finançament. La Generalitat va reduir la seva aportació dels 1.800 euros anuals per nen a 1.600 primer, després a 1.300 euros i en 2014 la va eliminar per complert. A partir de 2014, el Departament va arribar a un acord marc amb les Diputacions per compensar el dèficit en el finançament, a través del qual es va establir la quantia de 875 euros per nen i any. En aquests moments, la Diputació de Barcelona ha arribat a finançar de mitjana 1.000 euros per nen i any. Durant els últims cinc anys (2014-2018) han estat les diputacions provincials les administracions que s'han fet càrrec d'aquesta etapa educativa. Per exemple, dels 32 milions d'euros que la Diputació de Barcelona va destinar a Educació, fins a 21 milions van ser per finançar les escoles bressol, i tres milions més per a beques i beques menjador per accedir-hi.

L'acord és que la xarxa d'escoles bressol municipals s'haurien de finançar a parts iguals entre Generalitat, consistoris i famílies, però amb les retallades de 2012, els ajuntaments i, sobretot, les famílies han assumit una major part del cost de l'escolarització. Així, en mitjana, la quota que paguen les famílies als municipis de la província de Barcelona ha augmentat un 22%, i ha passat dels 134 als 163 euros mensuals el curs 2017-18. El preu del menjador també ha crescut un 43%, dels 91 als 130 euros mensuals entre 2014 i 2017. A més, el percentatge d'ajuntaments que cobra la matrícula s'ha incrementat del 34% al 48%; i també ho ha fet la quota de material escolar, del 32% al 47%. Actualment, la despesa corrent per alumne del servei d'escola bressol segons dades de la Diputació de Barcelona és de 5.536 euros. Aquest cost es repartia fins a l'any 2010 a parts iguals entre ajuntament, Generalitat i família (1.800 euros cada part). Però tal com es pot veure al [Gràfic 22](#), la part finançada per la Generalitat (o posteriorment la Diputació) s'ha reduït fins al 17,7% el 2017, augmentant sobretot el percentatge que aporten les famílies (fins al 38,8% el 2017) i també, però en menor mesura, la part que finança el

consistori municipal (restant 43,4%). Per tant, les famílies han passat a assumir un cost mitjà de 2.148 euros/any.

Amb l'anunci de la Generalitat fet el 2018, el Departament d'Ensenyament es compromet a tornar a complir la llei de creació de places d'escola bressol, a augmentar la plantilla per desenvolupar el Decret d'escola inclusiva i a finançar un terç de la plaça (1.800 euros per cada alumne i curs). La resta ho seguiria pagant els ajuntaments i les famílies dels infants. Però aquest anunci encara no s'ha pogut fer realitat per la manca de pressupostos.

GRÀFIC 22. Evolució del percentatge de finançament de les escoles bressol públiques municipals a la província de Barcelona (en % sobre el cost total)

Font: Cercle de Comparació Intermunicipal d'Escoles Bressol, Diputació de Barcelona

7. ESTIMACIÓ DE L'IMPACTE ECONÒMIC DE LA UNIVERSALITZACIÓ DE L'EDUCACIÓ INFANTIL DE 0 A 3 ANYS A CATALUNYA

Tal com apunta l'FMI en el document *“Las mujeres, el trabajo y la economía: Beneficios macroeconómicos de la equidad de genero”* (2013), calen polítiques per promoure una major participació femenina a la força laboral, la qual cosa tindrà importants repercussions en el creixement i el benestar futur. Una d'aquestes polítiques és millorar l'accés a serveis integrals d'escola infantil de primer cicle a cost accessible i alta qualitat permetent que les dones disposin de més temps per emprar-se en el mercat formal. En aquest sentit, diversos estudis (Gong (2010) i Kalb (2009)) han demostrat que existeix una elevada elasticitat entre l'oferta de mà d'obra femenina i el preu dels serveis de cura infantil. Si el preu d'aquests serveis es redueix un 50%, l'oferta de mà d'obra augmentarà entre un 6,5% i un 10% entre les mares joves. Segons el mateix informe de l'FMI, les reformes dels programes de suport per a la cura dels nens podrien focalitzar-se en subsidis a guarderies per a les dones que volen incorporar-se en el mercat laboral. D'aquesta manera es promouria la participació femenina en la força laboral sense crear distorsions en els incentius del mercat laboral. A Espanya, l'estudi posa de manifest que si es generalitza l'educació 0-3 anys, 2 de cada 10 mares de nens matriculats en el sistema públic de guarderies entraria en el mercat laboral. Aquestes dones, a més d'augmentar la seva renda actual (salaris) i futura (pensions), aportaran impostos i cotitzacions socials i disminuiran les prestacions de subsistència (actuals i futures), contribuint positivament a les finances públiques.

Escenaris d'estimació del model

La implantació d'un sistema universal i gratuït d'educació infantil de primer cicle tindria uns clars efectes econòmics i socials. L'objectiu d'aquest apartat de l'estudi és fer una estimació econòmica dels costos i beneficis del mateix.

Abans d'estimar els costos i beneficis d'aquest nou sistema, caldrà definir els supòsits que es consideren quan parlem d'“universalització” i de “gratuïtat”. Es presenten dos escenaris, un més modest i un altre més ambiciós, que són els següents:

Escenari 1: Model ampliat un 20% per cobrir la demanda existent

Aquest escenari es basa en un increment de l'oferta de places públiques d'un 20% per cobrir la demanda que queda exclosa, ja que segons dades de l'Observatori de la Diputació de Barcelona 2017⁴ d'una mostra de 38 municipis que gestionen escoles bressol, la demanda és 1,2 respecte a l'oferta de places públiques ofertades. En el cas de l'Ajuntament de Barcelona l'oferta de places públiques només cobreix el 60% de la demanda. En un escenari "modest" es pren com a supòsit un increment de l'oferta de places públiques del 20% per al conjunt de Catalunya, fet que suposaria passar dels 50.077 matriculats actuals als 60.092 alumnes. Com a conseqüència d'aquest increment de places públiques i de l'estabilitat del nombre de places privades, el percentatge d'escolarització en escola pública a Catalunya passaria del 63% al 66%, i les taxes d'escolarització també pujarien fins al 43,2% en l'etapa 0-2 i al 68,6% en l'etapa 2, apropant-se a les que tenen les comunitats autònomes capdavanteres.

La gratuïtat del sistema significa que les famílies passarien a assumir un cost 0 per l'atenció socioeducativa.

Escenari 2: Universalització i gratuïtat del servei: 50% en 0-2 anys i 80% en 2 anys

En línia amb els resultats d'altres països que tenen aquest model, es considera un sistema universal aquell en el qual la taxa de cobertura en la franja d'edat de 0-2 anys arriba al 50% i en la franja 2-3 arriba al 80%. Aquest supòsit implicaria un increment de 24.656 places públiques a Catalunya, fins a les 74.733, fet que elevaria el percentatge que representaria l'oferta pública sobre el total augmentaria fins al 71%. Perquè el sistema pugui ser comparable amb el d'altres països europeus que tenen un sistema públic universal caldria complementar aquesta mesura amb l'augment del període de baixa maternal i/o paterna i amb la possibilitat d'acollir-se a excedències per cura de fill amb una prestació pública durant el primer any de vida del nen/a. En cas de no avançar en aquestes altres mesures, probablement la taxa de cobertura hauria de ser més alta per cobrir tota la demanda, arribant al 60% en el període 0-2 anys i al 90% en el període 2-3 anys⁵.

Aquest escenari també es basa en el supòsit de gratuïtat 100% del servei d'atenció socioeducativa per a les famílies, com succeeix amb l'escolarització obligatòria del sistema públic.

⁴Font: Cercle de Comparació Intermunicipal d'Escoles Bressol, Diputació de Barcelona.
<https://www.diba.cat/web/menugovernlocal/cji>

⁵ Castellanos et al (2018) estima l'impacte de la universalització del servei d'educació infantil 0-3 a partir de les següents taxes de cobertura: 33% (de 0 a 1 anys); 90% (d'1 a 2 anys); i 90% (de 2 a 3 anys).

TAULA 3. Taxes d'escolarització i alumnat en els diferents escenaris. Catalunya, curs 2018-2019

	TOTAL	Centre públic	Centre privat
Alumnat total	79.948	50.077	29.871
Alumnant 0-2 anys	36.189	22.590	13.599
Alumnant 2 anys	43.759	27.487	16.272
Taxa escolarització 0-2 anys	38,4	24,0	14,4
Taxa escolarització 2 anys	60,9	38,3	22,6
Escenari 1: Model ampliat +20%			
Alumnat total	89.963	60.092	29.871
Alumnant objectiu 0-2 anys	40.696	27.097	13.599
Alumnant objectiu 2 anys	49.267	32.995	16.272
Taxa escolarització 0-2 anys	43,2	28,8	14,4
Taxa escolarització 2 anys	68,6	45,9	22,6
Escenari 2: Universalització: 50% 0-2 anys i 80% 2 anys			
Alumnat total	104.604	74.733	29.871
Alumnant objectiu 0-2 anys	47.121	33.522	13.599
Alumnant objectiu 2 anys	57.483	41.211	16.272
Taxa escolarització 0-2 anys	50,0	35,6	14,4
Taxa escolarització 2 anys	80,0	57,4	22,6
<i>Memoràndum:</i>			
<i>Població 0-3 anys</i>	<i>166.096</i>		
<i>0-2 anys</i>	<i>94.242</i>		
<i>2 anys</i>	<i>71.854</i>		

Font: elaboració pròpia

7.1 ESTIMACIÓ DE COSTOS

Per a la quantificació dels costos, caldrà disposar de la següent informació:

- Cost anual d'una plaça en l'escola bressol pública. El cost pot ser molt diferent entre llars d'infants municipals o de la Generalitat. Per exemple, la despesa corrent per alumne del servei d'escola bressol de l'Ajuntament de Barcelona és de 7.225 euros/any, mentre que la Diputació de Barcelona el calcula en 5.536 euros a partir de la informació de 38 municipis. Aquesta despesa inclou el cost dels subministres, material, personal educador i de suport, neteja, etc. Com en aquest estudi es vol fer una estimació per al conjunt de Catalunya, es pren la dada de cost que publica la Diputació de Barcelona i s'extrapola al conjunt del Principat. Cal recordar que gairebé el 70% de les places públiques a Catalunya s'ubiquen a la província de Barcelona.

- Cost que assumeix actualment la família. Actualment, les famílies suporten en mitjana el 38,8% del cost d'una plaça pública d'escola bressol, segons dades de la Diputació de Barcelona obtingudes també a partir de 38 municipis. Per tant, el 38,8% del cost total (5.536 euros) és de 2.148 euros anuals.
- Cost de creació de noves places. S'estima que el preu de construcció d'una plaça d'escola bressol és de 15.000 euros/plaça⁶.

El cost de fer 100% gratuït el model actual implicaria que el sector públic assumiria la part que actualment suporten les famílies. Per tant, el cost per al sector públic a Catalunya (independentment de quina administració suporti el cost) s'incrementaria en 107,5 milions d'euros (segona columna de la [Taula 4](#)).

En els Escenaris 1 i 2 també es considera la gratuïtat 100%, per tant, el cost per al sector públic seria el resultat de multiplicar el nombre total de places públiques pel cost mitjà de manteniment per plaça.

En l'[Escenari 1](#), l'ampliació de l'oferta de places d'escola bressol pública seria del 20% (tercera columna de la [Taula 4](#)). El cost de la gratuïtat de mantenir aquest model ampliat seria de 332,7 milions d'euros anuals, que és el resultat de multiplicar el nombre d'alumnes (60.092) pel cost d'una plaça pública (5.536 euros/anys). L'increment de despesa pública respecte a la situació actual seria de 163 milions d'euros. A això caldria sumar el cost de construcció d'aquestes 10.015 noves places arreu de Catalunya, que seria de 150,2 milions d'euros (a repartir al llarg del període que es vulgui implantar). Tanmateix, podrien usar-se estratègies diferents que no requeririen la construcció de nous centres, com per exemple aprofitar altres espais públics com escoles, centres culturals, centres de dia, biblioteques, ludoteques, etc.

L'[Escenari 2](#) implica avançar cap al sistema de prestació pública universal del servei, amb un augment del 49% de les places públiques, és a dir, 24.656 places més (quarta columna de la [Taula 4](#)). La gratuïtat d'aquest model tindria un cost per al sector públic de 413,7 milions d'euros, que és el resultat de multiplicar el nombre de places públiques (74.733) pel cost mitjà d'una plaça pública (5.536 euros/any). La diferència entre aquest cost estimat i el que ja està assumint el sector públic actualment donaria com a resultat un increment de la despesa pública de 244 milions d'euros. Així mateix, el cost de construcció d'aquestes places seria de 369,8 milions d'euros en total (a repartir al llarg del període que es vulgui implantar), però com s'ha dit anteriorment no necessàriament s'hauria d'assumir totalment aquest cost.

⁶ Càlcul publicat a Castellanos (2018) pàg. 111.

TAULA 4. Estimació de costos. Catalunya. Curs 2018-2019

	Situació actual	Situació actual 100% gratuït	Escenari 1: +20% places+ gratuït	Escenari 2: universal i gratuït
Alumnat sistema públic	50.077	50.077	60.092	74.733
Increment alumnat al sistema públic	0	0	10.015	24.656
Cost anual total alumnat				
Cost família (38,8%): 2.148 € plaça/any	107.565.396	0	0	0
Cost sector públic (61,2%): 3.388 € plaça/any	169.660.876	277.226.272	332.669.312	413.722.889
<i>Cost total: 5.536€ plaça /any</i>	<i>277.226.272</i>	<i>277.226.272</i>	<i>332.669.312</i>	<i>413.722.889</i>
Increment de cost pel sector públic	0	107.565.396	163.008.436	244.062.013
Cost construcció noves places				
Cost sector públic (15.000 €/nova plaça)	0	0	150.225.000	369.842.712

Font: elaboració pròpia

7.2 ESTIMACIÓ DE BENEFICIS

La quantificació dels beneficis que generaria aquest nou sistema universal i gratuït, seria la suma de tres impactes:

- 1) L'impacte econòmic directe per la creació de llocs de treball d'educadors i personal de suport en ampliar-se el nombre de places ofertes. Els beneficis són de dos tipus: 1) ingressos per a les famílies: salari percebuts pels nous empleats, i 2) els ingressos fiscals per al sector públic: cotitzacions a la seguretat social i recaptació per IRPF.
- 2) L'impacte econòmic indirecte per la creació d'ocupació femenina degut a la major disponibilitat horària de les dones per a treballar com a resultat de l'accessibilitat d'un servei gratuït per a la cura dels fills de 0-3. Els beneficis són de dos tipus: 1) ingressos per a les famílies: salari percebuts per les dones, i 2) ingressos fiscals per al sector públic: cotitzacions a la seguretat social i recaptació per IRPF.
- 3) L'impacte econòmic derivat de l'alliberament de recursos per part de les famílies que abans pagaven el servei públic o privat de llar d'infants i ara passen a tenir una provisió 100% gratuïta, i que poden dedicar-se a consum o estalvi.

Cal assenyalar que el model que es proposa podria ser tant de prestació pública gratuïta com de prestació privada però finançable públicament.

7.2.1 Impacte econòmic directe: ocupació, rendes del treball i rendes fiscals

La generació d'ocupació directa està relacionada amb l'augment de la cobertura de l'educació infantil 0-3 anys. En el "model ampliat 20%" (Escenari 1) passaríem del model actual que cobreix el 48% de la població 0-3, a un sistema que donaria cobertura al 54% de la població d'aquesta edat. Això suposaria un increment del nombre d'alumnes de 10.015 en escoles bressol en el curs 2018-19 al conjunt de Catalunya. Estimem que es manté constant la ràtio d'alumnes per educador (13,6) i de personal de suport per educador (0,5), segons dades de l'Observatori de la Diputació de Barcelona 2017⁷. Per cobrir aquest augment de la demanda caldrà contractar a 736 educadors més i a 368 personal de suport més. A banda, caldria sumar l'impacte indirecte en el sector de la construcció per l'edificació de nous equipaments destinats a escoles bressol, que aquí no s'ha tingut en compte.

En el supòsit d'avançar cap a un model "universal" (Escenari 2), en el qual el nombre d'alumnes augmentaria en 24.656, i mantenint les mateixes ràtios actuals d'educador i de personal de suport abans citats, es necessitarien 1.813 educadors més i 906 personal de suport més.

Si considerem el salari mitjà brut anual d'un educador és de 21.540 euros i d'una persona de suport de 18.445 euros (dades l'Observatori de la Diputació de Barcelona de 2017⁷), aquest increment de l'ocupació generaria un augment de les rendes del treball de 22,6 milions d'euros en el supòsit d'ampliació i de 55,8 milions en el supòsit d'universalització del servei.

A més, aquestes rendes del treball generarien uns ingressos fiscals (mitjançant el pagament de quotes a la seguretat social i de l'IRPF) que s'estima en gairebé 4 milions en el supòsit d'ampliació i de 9,6 milions en el supòsit d'universalització.

⁷Font: Cercle de Comparació Intermunicipal d'Escoles Bressol, Diputació de Barcelona.
<https://www.diba.cat/web/menugovernlocal/cci> El Cercle de comparació intermunicipal d'escoles bressol de la Diputació de Barcelona es va crear l'any 2006 amb la participació de 8 municipis. El 2017 compta amb la participació de 38 municipis

TAULA 5. Estimació de l'impacte econòmic directe sobre l'ocupació, les rendes del treball i la recaptació fiscal, d'un model d'educació infantil 0-3 "ampliat" i "universal" a Catalunya, curs 2018-2019

	Increment Model "ampliat"	Increment Model "universal"
Alumnat a atendre	10.015	24.656
Alumnes per educador/a	13,6	13,6
Nombre de personal de suport per educador/a	0,5	0,5
Impacte en l'ocupació		
Personal necessari educatiu	736	1.813
Personal necessari de suport	368	906
TOTAL	1.105	2.719
Impacte rendes del treball		
Salari brut de l'educador (21.540 euros/any) ¹	15.861.993	39.051.039
Salari brut de personal de suport: (18.445 euros/any) ¹	6.791.422	16.719.973
TOTAL	22.653.415	55.771.012
Impacte en la recaptació		
Seguretat Social paga treballador ²	1.223.284	3.011.635
Impost sobre la RenDa de les Persones Físiques ³	2.678.766	6.594.922
TOTAL	3.902.051	9.606.557

¹ Dades publicades per Cercle de Comparació Intermunicipal d'Escoles Bressol, Diputació de Barcelona

² S'aplica el tipus de cotització del 5,4%

³ S'aplica el tipus de l'IRPF del 12,5%, d'acord amb el nivell salarial, sobre el salari brut descomptat la SS que paga el treballador

Font: elaboració pròpia

7.2.2 Impacte econòmic indirecte: ocupació, rendes del treball i rendes fiscals de les dones

En aquest apartat s'estimarà l'impacte sobre l'ocupació femenina que es generaria indirectament com a conseqüència de l'ampliació i gratuïtat del servei de cura 0-3 anys a Catalunya, així com l'augment de les rendes per a les dones i les seves famílies, i per al sector públic a través d'un increment en la recaptació d'impostos. En aquest cas, es pren com a supòsit l'Escenari 1 que estableix una ampliació de l'oferta pública del 20% i la gratuïtat del sistema, ja que representa un pas intermedi per assolir la universalització total (Escenari 2).

L'impacte positiu es produeix sobre dos col·lectius de població femenina:

- a) Dones de 25 a 44 anys que estan econòmicament inactives (ni ocupades ni buscant feina) perquè es dediquen a tenir cura de nens i que, com a resultat de l'ampliació del servei de cura i la seva gratuïtat, passarien a estar ocupades.

L'Enquesta de Població Activa de l'INE⁸ proporciona informació del nombre d'homes i dones inactives (en valor absolut i el seu repartiment percentual per grups d'edat) i els motius de la inactivitat. Un d'aquests motius és la cura de nens o adults incapacitats. Les persones dependents inclouen nens (de 14 anys o menys, tant propis com del cònjuge, resideixin o no en l'habitatge), altres fills grans (resideixin o no en l'habitatge), així com a adults necessitats de cures (per malaltia, discapacitat, gent gran). Cal assenyalar que del total de persones que romanen inactives en l'any 2017 per tenir cura de persones dependents, el 94,9% eren dones. El grup d'edat de 25 a 44 anys és en el qual la inactivitat de les dones per tenir cura de dependents és més alta i, a més, està associat fonamental a la cura de fills i no de persones adultes. Per això, el càlcul de l'impacte socioeconòmic es farà sobre les dones d'aquest grup d'edat.

Les dades de l'EPA mostren que de les 133.000 dones inactives amb edat compresa entre 25 i 44 anys, el 30% ho estan perquè han de fer-se càrrec de la cura de persones dependents, per tant, 39.900 dones en total a Catalunya.

A més, el 41% de les dones de 25 a 44 anys inactives per tenir cura de persones dependents al·lega com a motiu de la inactivitat no poder pagar els serveis adequats per a la cura de nens. Això vol dir que a **Catalunya hi hauria gairebé 16.000 dones de 25 a 44 anys que no treballen perquè no poden permetre's pagar el servei de cura de nens.**

⁸ Mujeres y Hombres en España 2018. INE. Bloque Empleo
https://www.ine.es/ss/Satellite?L=es_ES&c=INESeccion_C&cid=1259925463294&p=1254735110672&pagename=ProductosYServicios%2FPYSLayout¶m1=PYSDetalle¶m3=1259924822888

TAULA 6. Estimació de l'impacte de la “universalització” del servei de cura infantil 0-3 sobre l'ocupació femenina a Catalunya, 2017

	Catalunya	
	De 25 a 44 anys	TOTAL
Població dones (1+2)	1.049.800	3.158.800
Dones actives (1)	916.800	1.797.000
Dones inactives (2)	133.000	1.361.800
Població inactiva que no busca feina perquè té cura de persones dependents		
% dones inactives ¹ (3)	30%	18%
Dones inactives (4=2*3)	39.900	245.124
Població inactiva que té cura dependents perquè no pot costejar els serveis cura de nens		
% dones inactives ¹ (5)	40%	11%
Dones inactives (4*5)	15.960	26.964

¹ Els percentatges que s'apliquen a Catalunya provenen de l'EPA per a Espanya

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'EPA per a Espanya i estimacions per a Catalunya

- b) Dones de 25 a 44 anys que estan ocupades amb un contracte a jornada parcial perquè tenen cura del fill(s), i que com a resultat de l'ampliació del servei de cura i la seva gratuïtat, passarien a estar ocupades amb un contracte a temps complet.

L'any 2017, a Espanya els motius principalment al·legats per les dones per al treball a temps parcial són els tres següents: no poder trobar feina de jornada completa (58,2%), altres motius no especificats (16,1%) i la cura de nens o adults malalts o incapacitats (12,8%). En canvi, entre els homes, els principals motius al·legats per tenir un contracte a jornada parcial són els següents: no poder trobar feina de jornada completa (68,5%), altres motius no especificats (15,0%) i seguir cursos d'ensenyament o formació (11,9%).

En el grup d'edat de 25 a 44 anys, el percentatge de dones a Espanya que té jornada parcial per cura de persones dependents ascendeix al 21%. Apliquem aquest percentatge a la població femenina ocupada a temps parcial a Catalunya (175.278 dones a Catalunya el 2017) i obtenim que 36.808 dones de 25 a 44 anys fan jornada laboral parcial per poder compatibilitzar la feina amb les tasques de cura.

A més, l'EPA ens diu que el 56% d'aquestes dones d'edat compresa entre 25 i 44 anys al·legava com a principal raó de la utilització de la jornada parcial l'alt preu dels serveis de la cura de nens. Per tant, **20.613 dones podrien passar a tenir una jornada completa si s'adoptés una política pública de gratuïtat en les escoles bressol.**

TAULA 7. Estimació de l'impacte de la “universalització” del servei de cura infantil 0-3 sobre l'ocupació a temps parcial femenina a Catalunya, 2017

	Catalunya	
	De 25 a 44 anys	TOTAL
Dones ocupades a temps parcial (Esp.)	1.062.100	2.066.900
% d'edat 25 a 44 (Esp.)	51%	100%
Dones ocupades a temps parcial (estimacio Cat.)	175.278	341.100
Ocupades a temps parcial perquè tenen cura de persones dependents		
% dones temps parcial	21%	13%
Dones ocupades a temps parcial (estimacio Cat.)	36.808	43.535
Ocupades a temps parcial perquè no poden costejar els serveis de cura de nens		
% dones a temps parcial (Esp.)	56%	53%
Dones ocupades a temps parcial (estimacio Cat.)	20.613	23.073

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'EPA per a Espanya i estimacions per a Catalunya

En resum, com a conseqüència de l'establiment d'un “sistema ampliat un 20% i gratuït al 100%” d'educació infantil 0-3 anys, **l'ocupació femenina podria augmentar a Catalunya en unes 16.000 persones com a resultat del pas de la inactivitat a l'ocupació, i al mateix temps, permetria que unes 20.000 dones passessin de tenir un contracte a jornada parcial a un de jornada completa.**

L'impacte econòmic per aquestes dones i les seves famílies seria molt important a curt termini perquè augmentaria els ingressos personals i familiars, i a llarg termini perquè permetria reduir la taxa de pobresa femenina i infantil. També tindria altres efectes positius, més difícils de quantificar però igualment importants com són la millora de l'autoestima, la realització personal, l'autonomia financera i la llibertat que aquesta autonomia econòmica atorga.

El càlcul de l'impacte econòmic a curt termini s'estima multiplicant el nombre de dones que passarien a estar ocupades (15.960 dones) pel salari mitjà de Catalunya, que és de 24.455 euros anuals (dada de l'Enquesta d'Estructura Salarial de 2017). Per tant, les rendes del treball augmentarien en gairebé 402 milions d'euros.

A aquest càlcul s'ha de sumar l'impacte econòmic derivat de les dones que gràcies a l'ampliació i gratuïtat del servei de cura infantil passarien a fer voluntàriament una jornada laboral completa. L'estimació és fa a partir de la multiplicació del nombre de dones amb contracte parcial que passarien a tenir un a jornada completa (20.613 dones) per la diferència entre el salari anual d'un contracte a temps complet (29.122 euros) i el salari anual d'un contracte a temps parcial (11.377 euros), que és de 17.745

euros bruts anuals⁹. L'augment dels ingressos del treball per a les dones i les seves famílies s'estima en 366 milions d'euros.

Sumades les dues quantitats anteriors s'obté un impacte total sobre les rendes del treball de 767,6 milions d'euros l'any 2017, que representa el 0,3% del PIB de Catalunya d'aquell any. Cal tenir en compte que aquest impacte s'estima per un any concret però es produirà cada un dels anys futurs.

La recaptació fiscal per cotitzacions socials i IRPF derivat de l'augment de l'ocupació creada i del pas d'ocupació a temps parcial a temps complet, s'estima en 150 milions d'euros.

S'ha de dir que aquest càlcul és un valor mínim perquè només s'està considerant aquell percentatge de dones que diuen no poder pagar l'escola bressol, però poden haver-hi altres que han abandonat el mercat laboral per altres motius, per exemple, no tenir accés a la plaça pública, que l'horari no sigui suficientment ampli o no tenir un centre públic a prop.

TAULA 8. Impacte sobre l'ocupació indirecta, impacte econòmic i recaptació fiscal a Catalunya, 2017

	Catalunya		
	Impacte ocupació	Impacte rendes del treball (€)	Recaptació fiscal (€)
Augment de dones ocupades de 25 a 44 anys	15.960	401.879.982	78.728.288
Augment de dones ocupades de 25 a 44 anys a jornada completa	20.613	365.774.096	71.655.145
TOTAL		767.654.078	150.383.434
% PIB (223.988 milions INE)		0,3%	

Font: elaboració pròpia

7.2.3 Alliberament de renda per a les famílies

La despesa de les famílies catalanes en l'educació infantil pública 0-3 anys dels seus fills és de 107,6 milions d'euros el curs 2018-2019. Aquesta xifra és el resultat de multiplicar el cost anual que suporten les famílies (2.148 euros) pel nombre d'alumnes matriculats en escola pública (50.077 en el curs 2018-2019).

L'aplicació d'un sistema totalment gratuït de l'oferta pública actual incrementada en un 20%, que és la necessitat no coberta actualment per les places públiques, donaria un alliberament de renda addicional de 52,8 milions d'euros per les quotes que es deixarien de pagar en el sistema privat (que és el resultat de multiplicar els 10.015 nous nens

⁹ Les dades de salari brut a Catalunya per tipus de jornada s'han estimat a partir de les dades per al conjunt d'Espanya.

coberts pel sistema públic pel preu del servei privat actualment que és de 527 euros mensuals a Catalunya (o 5.270 euros anuals). Per tant, **l'alliberament total de renda per a les famílies seria de 160,3 milions d'euros.**

TAULA 9. Alliberament de renda per a les famílies a Catalunya, 2017

	Model "actual"	Model "ampliat"	TOTAL
Nombre d'alumnes escola infantil pública (1)	50.077	+10.015	60.092
Cost assumit per les famílies (€/any) (2)	2.148	5.270	
Alliberament de renda (3= 1 + 2)	107.565.396	52.779.050	160.344.446

Font: elaboració pròpia

7.3 RESUM DE BENEFICIS I COSTOS

La [Taula 10](#) recull els principals resultats obtinguts en les estimacions anteriors per a un escenari de gratuïtat total de l'oferta pública ampliada un 20% per cobrir la necessitat de demanda actual al conjunt de Catalunya. Els beneficis que s'obtidrien en termes de recaptació fiscal (entorn a 154 M€) pràcticament cobriria el cost anual de fer 100% gratuït el sistema ampliat un 20% (163 M€ cost anual). A aquest impacte positiu caldria sumar el derivat de les rendes de treball generades i l'alliberament de renda de les famílies que tornaria al sistema a través de consum o inversió i faria incrementar el PIB. El cost de construcció de noves llars d'infants podria fer-se parcialment aprofitant infraestructures públiques ja existents (casals, centres de barri, escoles públiques, biblioteques, etc.), per la qual cosa s'estima que el cost de construcció pot reduir-se un 50%. A més, l'objectiu és que l'ampliació de places es faci efectiva en 4 anys, per tant, el cost anual es repartiria en quatre anys i seria de 18,8 milions d'euros per any.

S'ha demostrat que la progressió cap a la universalització de l'educació infantil pública és una inversió rendible encara que només es considerin l'augment dels ingressos públics en concepte de cotitzacions socials i impostos sobre la renda que pagarien les dones per no interrompre –total o parcialment- la seva inserció en el mercat laboral. Si a aquest impacte se suma el de les rendes del treball de les dones que passarien a estar ocupades i l'alliberament de renda de les famílies, el balanç és clarament positiu per a l'economia.

TAULA 10. Beneficis i costos d'un model ampliat en un 20% de places i 100% gratuït

BENEFICIS				
		Impacte ocupació (llocs de treball)	Impacte rendes del treball (M€)	Recaptació fiscal (M€)
I D M I P R A E C C T T E E	Nous llocs de treball a les escoles bressol	1.105	22,7	3,9
I N I D M I P R A E C C T T E E	Dones de 25-44 que passen d'inactives a ocupades	15.960	401,9	78,7
	Dones de 25-44 que passen d'ocupades amb jornada parcial a jornada completa	20.613	365,8	71,7
TOTAL		37.677	790,3	154,3
ALLIBERAMENT DE RENDA PER A LES FAMÍLIES:			160,3	
COSTOS				
GRATUITAT DEL MODEL AMPLIAT UN 20% (M€/any)			163,0	
CONSTRUCCIÓ NOVES PLACES (50% del cost teòric a fer en 4 anys)			18,8	

Font: elaboració pròpia

8.CONCLUSIONS

- L'estudi recomana establir com a prioritats de la política pública l'educació infantil des de les primeres etapes de la vida, perquè **és un instrument per facilitar la conciliació de la vida familiar i laboral**, amb efectes positius directes sobre la participació laboral de les dones i, per tant, la seva independència econòmica. Això sense oblidar que és també un **instrument important per reduir les desigualtats socials** i millorar les oportunitats dels nens en entorns familiars desfavorits perquè està demostrat que els infants que van a l'escola bressol tenen millors habilitats cognitives, socials i lingüístiques.
- L'estudi ha demostrat que **la gratuïtat i ampliació/universalització dels serveis d'educació infantil tindria importants beneficis econòmics i socials perquè permetria avançar en la reducció de les desigualtats de gènere**. Tanmateix, perquè aquesta política tingui la màxima efectivitat ha d'anar acompanyada d'una reforma horària i d'una ampliació dels permisos de maternitat i paternitat per cobrir la primera etapa de vida del nen/a. Les polítiques d'igualtat estan entrelaçades i han d'avançar en paral·lel per tenir efectes significatius.
- **A Espanya les taxes d'escolarització en educació infantil 0-3 estan en línia amb la mitjana de l'OCDE i de la UE, mentre que el sistema de prestació pública és clarament insuficient** i necessita una revisió que el situï en línia amb la mitjana europea. Les famílies a Espanya suporten una major proporció dels costos d'escolarització, mentre que a la majoria de grans països europeus el sistema és més equilibrat en la distribució dels costos entre sector públic i família. De fet, a Espanya el 51,8% de les famílies no escolaritzen el seu fill/a per l'alt cost del servei de cura, un percentatge que a la UE és només el 16%.
- **Caldria augmentar la despesa pública en prestacions familiars i beneficis per fill a càrrec fins igualar-la a la mitjana de la UE-28**. Segons les dades més recents, a Espanya es gasta un 1,3% del PIB en aquesta política mentre que a la mitjana de països de la UE és el 2,4% del PIB. Fins i tot països propers com França o Itàlia realitzen una despesa en família que és bastant superior l'esforç realitzat a Espanya (2,4% i 1,8% del PIB, respectivament).
- **A Catalunya les taxes d'escolarització en la primera etapa del cicle infantil (0-3 anys) se situen entorn a la mitjana espanyola i també de la UE, però molt per sota de les comunitats líders com són País Basc, Madrid, Galícia i Andalusia**. Ara bé, quan s'analitzen els percentatges d'escolarització en centres públics, Catalunya no només està per davant de la mitjana espanyola sinó també d'aquestes quatre comunitats autònomes. Però hi grans diferències entre la província de Barcelona, on la proporció d'alumnes en escola pública té marge de

millora (està en el 58%), i la resta de províncies catalanes, on s'assoleixen percentatges elevats (per sobre del 70%).

- El nombre d'alumnes en escoles bressol públiques a Catalunya va registrar un important augment entre el curs 2002-03 i el curs 2011-12, multiplicant la xifra de l'alumnat per 3,2, fins assolir un màxim històric de 56.765 nens a Catalunya. Però des de la finalització del Pla Educa3 el 2012 i l'inici de la polítiques d'austeritat, **la xifra de nens escolaritzats en el sistema públic ha disminuït i la taxa d'escolarització s'ha quedat estancada.**
- És important avançar en la creació de més places públiques per ampliar la taxa d'escolarització aproximant-lo a un model universal, així com en la millora el finançament públic i que **els preus públics tinguin en compte no només el nivell de renda sinó també criteris d'igualtat de gènere.** Cal que l'oferta de places sigui a un preu assequible **perquè no suposi un desincentiu per a que les dones abandonin el mercat laboral.** L'entrada en vigor a partir de l'1 de gener de 2018 d'una desgravació de fins a 1.000 euros en l'IRPF per les despeses d'escolarització en l'etapa 0-3 anys va en aquesta línia.
- A Catalunya, **cal reequilibrar el repartiment de costos de l'escola bressol pública entre sector públic i famílies, que es va trencar amb la crisi, i avançar cap a la gratuïtat total.** El cost de fer 100% gratuït el sistema actual és de 107 M€, però aquest cost es compensaria amb l'impacte que generaria sobre l'ocupació femenina.
- Si s'adoptés un sistema de prestació pública ampliat un 20% i gratuït al 100% d'educació infantil 0-3 anys, **l'ocupació femenina podria augmentar a Catalunya en unes 16.000 persones com a resultat de pas de la inactivitat a l'ocupació** (el 12% de les mares joves tornarien al mercat laboral), i al mateix temps, permetria que unes **20.000 dones passessin de tenir un contracte a jornada parcial a un de jornada completa** (el 12% de les que fan jornada laboral parcial). **Les rendes del treball derivades d'aquest increment de l'ocupació seria equivalent al 0,3% del PIB de Catalunya.**
- En l'estudi es fa una aproximació de quins serien els beneficis i costos de la implantació d'un model de gratuïtat total de l'oferta pública actual ampliada un 20% per cobrir la necessites de demanda actual a Catalunya. Els beneficis totals s'estimen en 37.646 llocs de treball a temps complert, 790 M€ en rendes salarials i 154 M€ en recaptació fiscal. A això se sumarien els 160 milions de renda alliberada per les famílies per la gratuïtat del sistema. Aquest impacte positiu és clarament superior als costos anuals de fer el sistema ampliat 100% gratuït (163 M€) més la construcció d'aquests places al llarg de quatre anys (18,8 M€). **Per tant, la política de gratuïtat total i ampliació d'un 20% de places públiques no només no tindria costos per al sector públic sinó que generaria un impacte**

positiu en l'economia a través d'un increment de l'ocupació i la renda de les famílies que es traduirà en més consum i, per tant, una major activitat econòmica. L'estudi ha demostrat que la universalització de l'educació infantil pública és una inversió rendible encara que només es considerin l'augment dels ingressos públics en concepte de cotitzacions socials i impostos sobre la renda que pagarien les dones per no interrompre –total o parcialment- la seva inserció en el mercat laboral.

- Més enllà de l'impacte econòmic, cal destacar la importància de universalització de l'educació infantil 0-3 perquè possibilitarà la integració de les mares en el món laboral en les mateixes condicions econòmiques que els pares, i **disminuirà les diferents manifestacions de la desigualtat de gènere** (bretxa salarial, sostre de vidre, segregació horitzontal i vertical, etc.). A més, és una eina molt potent per **reduir la pobresa femenina i la pobresa infantil** perquè possibilita que les mares puguin treballar i, per tant, genera un augment dels ingressos familiars presents (salaris) i futurs (pensions). Però l'educació infantil 0-3 anys no és tan sols un important mecanisme per reduir les desigualtats de gènere sinó que és sobretot un mecanisme molt rellevant per eliminar les desigualtats socials, així com per millorar el futur social i econòmic d'un país

9. BIBLIOGRAFIA

Castellanos, C., Perdoni A.C, (2018). *Diagnóstico sobre el primer ciclo de educación infantil en España (0 a 3 años). Propuesta de implantación de un sistema de educación infantil de calidad y cobertura universal. Estudio de viabilidad económica de la reforma propuesta y de sus impactos socio-económicos*. Papeles de Trabajo 3/2018. Ministeri d'Hisenda. Institut d'Estudis Fiscals

Delalibera, B.R., i Ferreira, P.C. (2019). *Early childhood education and economic growth*. Journal of Economic Dynamics and Control 98, 82-104.

Diputació de Barcelona (2018). *Quadre Resum d'Indicadors Escoles Bressol 2017*. Cercles de Comparació Intermunicipals. Disponible en línia:
<https://www.diba.cat/documents/446869/170717666/QRI+2018+%28dades+2017%29/83733af3-62a0-4e6b-9b00-26398c11b1a5>

Esping-Andersen, G. (2004). *La política familiar y la nueva demografía*. Cuadernos ICE. Nº 815

Espinosa Bayal, M^aA. (2018). *La garantía del derecho a la educación en la etapa 0-3. Una inversión necesaria y rentable*. Cuadernos para el debate nº6 UNICEF Comité Español, Huygens Editorial

FMI (2013). *Las mujeres, el trabajo y la economía: beneficios macroeconómicos de la equidad de género*. Document d'Anàlisi del personal tècnic de l'FMI. Setembre de 2013 /SDN/13/10. Disponible en línia:
http://www.igualdadnlaempresa.es/enlaces/webgrafia/docs/Las_mujeres_el_trabajo_y-FMI.pdf

FUNCAS (2018). *Focus on Spanish Society*. Social Studies Office of Funcas. March 2018

Fundació Jaume Bofill (2016). *De l'escola bressol a les polítiques per a la petita infància*. Consulta en línia:
https://www.fbofill.cat/sites/default/files/Dossier%20Premsa-petita%20infancia%20_210916.pdf

Heckman, J.J (2006). *Skill formation and the economics of investint in disadvantaged children*. Science, vol. 312, pp 1900-1902. Consulta en línia:
http://jenni.uchicago.edu/papers/Heckman_Science_v312_2006.pdf

Hendren, Nathaniel, and Ben Sprung-Keyser (2019). *A Unified Welfare Analysis of Government Policies*. Working Paper Harvard Consulta en línia:
https://scholar.harvard.edu/files/hendren/files/welfare_vnber.pdf

Informe sobre la igualtat d'oportunitats en l'educació infantil (0-3 anys). Juliol 2015.
Síndic de Greuges de Catalunya

OCDE (2017), *Starting Strong. Key OECD Indicators on Early Childhood Education and Care*. Consulta en línia: <http://www.oecd.org/education/starting-strong-2017-9789264276116-en.htm>

Organització Internacional del Treball (2014). *Maternity and paternity at work. Law and practice across the world*. Consulta en línia:
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_242615.pdf

Pazos, M. (2018). *Contra el patriarcado*. Economía feminista para una sociedad justa y sostenible, Editorial KatakraK. Consulta en línia: http://mariapazos.com/wp-content/uploads/2018/10/Contra_el_patriarcado.pdf

Starting Strong 2018 (2018). Key OCDE Indicators on early childhood education and care. OCDE

Amb el suport de:

Observatori Dona Empresa Economia
Av. Diagonal 452 08006 Barcelona
902 448 448 (ext. 5483) / donaempresaeconomia@cambrabcn.org
www.donaempresaeconomia.org